

KORIN KUMBI-LEPALE

Poll-ni Korin-Yambuma Pepá Ui Kumbi-Lepa Topa Sirim Bukele

Poll-ni Pepá Topa Sirim Ilinga Ung-Pulu Mare

Poll molupa tirim mele ung-pulu mare kene yu-ni pepá topa sirim-manga ung-pulu mare kene buk-gomú 682 molemú.

Kolea Korin akili Akaya Propinjinga kolea-auliele. Akili Grik-yambuma muluring kolea te. Poll wale tale-sipa koleamanga andupa Yesos-nga ungele nimba silsiliipa andupa kene Korin kepe purumko (Liipa Mundurum Yima 18:1-17). Yu akuna mulupili Krais-nga yambu-talape te akuna pulu monjuku muluring, yambu-talape akili liipa tapunjupa mulurum.

Akiliinga-pe Poll yu kolea akili mundupa kelepa kolea-auli Epesas pupa mulurum kene walse Krais-nga Korin-yambu talape muluringna buni mare wendu urum piliipaliinga ‘Enini liipu tapunjambu.’ nimba pepá ili enini topa sirim. ‘Ungma mimi-siku piliiku, molku konjangi.’ nimba pepále topa sirim (Korin Kumbi-Lepale 16:7-9, Liipa Mundurum Yima 20:31).

‘Enini ‘Sika’ niku tondulu munduku piliilimili mele munduku kelengínje.’ nimba piliipa kene Poll-ni mini-wale mundupa numanu pulele liipa mundupa mulurum mele nimba sipa, enini numanu tiluele naa panjiku kapula-kapula naa muluringeliinga ung mare nimba, ambuma kene yima kene ulu mare tekú kis-siringeliinga ung mare nimba, anjuyandu kot tinjiringeliinga ung mare nimba, ulsu-yambuma-ni kuru popu toku kaluring langimanga ung mare nimba, ambu yi púlíma kene yi ambu lílíma kene molku kunjíngí mele nimba sipa, Pulu Yili-nga Minéle-ni yambuma ‘Teai.’ nilimú mele piliiku liiku naa telemele kene bunima wendu olemú mele nimba sirimko. Máku toku mimi-siku Pulu Yili popu toku yunga bi paka tunjíní mele nimba sipa, Mini Kake Tiliele-ni Krais-nga yambuma tondulu lupa-lupama we silimáliinga ung mare nimba sipa, numanu munjíní ulele aima olandupa mele nimba sipa, yambu kulúlíma

lomburuku ola mulungí mele ung mare nimba sirimko. Ulu akuma-ni Korin-yambuma buni sirimeliinga ulu akumanga Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú mele Poll-ni enini liipa tapunjupa ung kaíma nimba sirim.

1:10–6:20 akiliinga ung-pulele ilinga 1:10 molupa, 7:1–16:12 Korin-yambuma-ni ung mare walsiringimanga ung-pulele ilinga 7:1 molemú.

Ya ung-pulele pora nikem.

Kolomong-Auli 1-4 Krais-nga Yambuma Tombulku Naa Niku, Eni-Enini Eninga Bi Paka Naa Tangi Ung Mare

1:1-3 Poll-ni Pepále Tombandu Pulu Monjupa Turum Ungma

1 ¹Na Poll, Pulu Yili-ni na walsipa makó turum-na Krais Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yili, na kene oliunga [Krais-nga ungele piliili] angin Sostenis kene wasie molupulu kene pepá ili topu siker.

²Pulu Yili-nga yambu-talape kolea-auli Korin molemelema, Krais Yesos-kene tapú-toku molemeláliinga Pulu Yili-ni “Nanga yambu mendepulu molku yambu kake tipili molangi wai.” nirim yambuma, eni kene koleamanga pali oliunga Auli Yesos Krais-nga bili paka tonjuku popu tolemele yambuma kene, enini pali [pepá ili topu siker]. Auliele oliunga kepe eninga kepe pali Auliele molemú.

³Oliunga Lapa Pulu Yili kene Auli Yesos Krais-seleni eni we kondu kolkulu, ‘Eni numanu penta nipili táka-niku molangi.’ niangli.

1:4-9 Krais-nga Korin-Yambuma Muluringeliinga Poll-ni Pulu Yili-ndu “Angke” Nirim Temanele

⁴Eni Korin-yambuma Krais Yesos-nga yambuma molemeláliinga Pulu Yili-ni eni we kondu kolupa tepa kunjurumeliinga na-ni Pulu Yili-ndu taki-taki “Angke” nimbu moliu. ⁵⁻⁶Na-ni enindu Krais kapula telemú temba mele temani-kaiéle topu sirindu ungma ‘Sika’ niku tondulu munduku piliiku liiring akiliinga eni-kene ulu kaíma wendu urum. Krais-ni eninga nimba tinjirimeliinga Pulu Yili-ni yunga ungma eni niku kunjingí tondulale kene, yunga ungma puluma piliiku kunjingí tondulale kene, sirim-na tondulu kanusele kene we-tonduluma pali eni-kene pípili molemele. ⁷Aku-siku molemele-na eni Auli Yesos Krais omba mokeringa angiliimbáliinga numanu siku nokuku molemele kene Mini Kake Tiliele-nga tonduluma pali yu-ni sirim eni-kene pelemú. ⁸Oliunga Auli Yesos Krais ombá enale wendu ombá kene [‘Pulu Yili-ni’] “Teku kis-siringeliinga mong liangi.” nimbá ulu te eni-kene naa pípili.’ nimba yu-ni ‘Eni taki-taki tondulu munduku molangi.’ nilimú mele penga kepe

nimbá. ⁹Enindu yunga Málale oliunga Auli Yesos Krais-kene wasie “Tapú-toku molangi wai.” nirim Pulu Yili-ni ulu “Tembu.” nilimúma aima sika telemú. [Eni-kene aku-sipa ulu kaíma wendu] urumeliinga piliipu kene [Pulu Yili-kene taki-taki “Angke” niliu].

**1:10-17 Krais-nga Korin-Yambu-Talapele Numanu Lupa-
Lupa Pípili Muluringeliinga Ung Te**

¹⁰Angmene, oliunga Auli Yesos Krais-nga bi lepu [buni te eni-kene pelemáliinga] ung te mawa teker: ‘Eni numanu aima tiluna mindi pupili, ung tiluele mindi niku, kapula-kapula molangi. Lupa-lupa naa molangi. Eni yambu-talape tiluele mindi molku numanu tiluna pupili molangi.’ nimbu mawa teker. ¹¹Nanga angmene, tombulku niku ung-muranale tekú molemele mele [ambu] Killoi-nga yambu mare-ni [oku] na niku siring. ¹²Eni telemele niker mele niambu:

Eni mare-ni niku mele: “Oliu Poll lumbili pulimulu.” nilimele.

Mare-ni “Oliu Apollos lumbili pulimulu.” nilimele.

Mare-ni “Oliu Pita lumbili pulimulu.” nilimele.

Mare-ni “Oliu Krais lumbili pulimulu.” nilimele.

¹³[Nambimuna aku-siku nilimeleye?] Krais yunu puleleye? [Na] Poll-ni ‘Eni tepu liambu.’ nimbu unji-perana kolonjurunduye? Eni no liinjingíndu ‘Poll-nga [yambuma molku yu-kene numanu tiluna pepili tapú-toku molangi.’ niku yunga] bili walsiku no liinjiringiye? ¹⁴⁻¹⁵Na-ni eni Korin-yambu mare no naa liinjirindeliinga yambuma-ni “Oliu ‘Poll-nga [yambuma molamili.’ nimbu] yunga bili walsipu no liirimulu.” manda naa ningéliinga eni papu no naa liinjirindu. Na-ni Kripas kene Gayas-sele sika no liinjirindu akiliinga-pe yambu mare wasie mólu. ¹⁶(Sika, mare-kene wasie no liinjirinduko. Stepanas kene yunga lkuna piring yambuma kene no liinjirindu. ‘Akuma mendepolu no liinjirindu.’ nimbu piliiker. ‘Mare-kene wasie mólunje.’ nimbu piliiker.) ¹⁷Krais-ni na “No liinji-pui.” nimba liipa naa mundurum. Yunga temani-kaiéle “Toku sinji-pui.” nimba liipa mundurumeliinga [na yambuma no liinjiliipu naa anduliu]. Krais-nga temani-kaiéle andupu topu simbundu yambu piliipa kungnjuli pelemúma-ni temani lupa-lupa tolemele mele akili na aku-sipu naa toliu. ‘Aku-sipu tembu kene Krais [kulurum] unji-perale yunga tondulale naa pili mele tenjipu, unji-pera akiliinga tondulale topu mania mundumbu.’ nimbu aku naa teliu.

**1:18–2:5 Krais Yu Pulu Yili-nga Piliipa Kungnjuliele
Kene Tondulale Kene Molemáliinga Ung Te**

¹⁸Sika Krais kulurum unji-peraliinga ung nilimulále mindili noku molku kis-singí kupulanum-na pulimelé yambuma-ni niku mele: ‘Ulu te mólu. Akiliinga tepa liimba tondulu te naa pelemú.’ nilimele. Akiliinga-

pe oliu tepa liipa mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa yu-kene wasie molupu konjumulú kupulanum-na liipa munjum yambuma oliu-ni ‘Unji-peralenga ungele Pulu Yili-nga tondulu pelemú ungele.’ nimbu piliilimulu. ¹⁹ [Aku-siku niku piliilimilálíinga] ung te Pulu Yili-nga bukna molemú, akili i-sipa mele:

“Piliipa kungnjuli pelemú yambumanga
piliipa kungnjuliele
na-ni topu mania mundumbu.
Yambuma-ni ‘Sumbi-sipu piliilimulu.’
nilimele yambumanga numanuma
tepu bamba simbu.”

Asaya 29:14, Jeremaya 8:9

nirim kanili.

²⁰ [Pulu Yili-ni aku-sipa piliili yambuma topa mania mundumba] lem ekupu yambu mare piliipa kungnjuli pelemú yambuma kene, Moses-ni sirim ung-manima piliiku konjuku yambuma mani silimele yambuma kene, uluma pali piliiku kene tombulku nilimele yambuma kene, yambu kanumandu nambulka nimulúye? Ya ma-koleana numanale-ni tondulu munduku piliilimili uluma pali Pulu Yili-ni ulu akuma tondulu te naa pelemú mele naa liipa ora sirimuye? [Ulu akuma tondulu te naa pelemú mele liipa ora sirim kanili.]

²¹ [Akili nambi-sipu piliipu kene nikerye?] Pulu Yili piliipa kungnjuli pípili molemáliinga ma-koleana piliipa kungnjuli pelemú yambuma-ni yunu molupa piliilimú mele kapula naa piliingí akiliinga oliu-ni Yesos kulurum ungele nimbu silimulu ung kanilindu piliipa kungnjuli yambuma-ni “Ung-wiliele niku, niku kis-sikimili.” nilimele ung akili-ni ‘Ung akili sika.’ niku tondulu munduku piliilimili yambuma Pulu Yili-ni tepa liipa mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa yu-kene molku kunjingí kupulanum-na liipa monjulemú. ²² Juda-yambuma-ni “Pulu Yili-ni ulu-tonduluma telemú mele ulu mare kanamili.” nilimele; Grik-yambuma-ni ‘Oliu piliipa kungnjuli kaíma pípili. Oliu ulumanga puluma aima piliipu konjamili.’ niku mindili siku kongun telemele. ²³⁻²⁴ Akiliinga-pe oliu-ni Yesos unji-perana ola ku toku panjiring kulurumeliinga temanele mindi andupu topu silimulu. Ung akili Juda-yambuma-ni [ungele we piliiku ulu-tondulu mare naa kanuku kene “Ung akili] ung kisele. Aima kapula mólu.” nilimele; Grik-yambuma-ni [ungele we piliiku ungeliinga pulele naa piliiku kene] “Ung ili ung-wiliele.” nilimele; akiliinga-pe Pulu Yili-ni Juda-yambu mare kene, Grik-yambu mare kene ‘Nanga yambuma molangi wai.’ nirim [piliirimulu] yambuma-ni ung kanili piliipu kene, ‘[Ung akili Pulu Yili-ni liipa mundupa oliu sirim yi-nuim] Kraisele molupa telemú mele nimba silimú ungele. Yunu Pulu Yili-nga tondulale; yunu Pulu Yili-nga piliipa kungnjuliele.’ nilimulu. ²⁵ Ma-koleana yambu mare-ni ‘Pulu Yili-nga numanale-ni piliilimú ung

mare ung-wiliema piliilimú.' nilimele akiliinga-pe yu-ni numanale-ni ung-wiliema piliilimú mele kepe aima olandupa; yambuma-ni 'Aima piliipu kongnjulimulu.' nilimele mele mandupa. Pulu Yili-ni ulu mare telemú kene yambuma-ni kanuku kene, 'Ulu akuma tondulu te naa pelemú.' niku kanolemele akiliinga-pe 'tondulu te naa pelemú' nilimele ulumanga tonduluma kepe aima olandupa, yambuma-ni 'Ulu-tonduluma tekemulu.' nilimele tonduluma aima mandupa.

²⁶ Angmene, ui Pulu Yili-ni 'Nanga yambuma molangi wai.' naa nipili muluring mele ekupu alsuku mimi-siku piliangi. Yambuma-ni eni kanuku kene 'Eni pulele piliipa kungnjuli yambuma muluring.' naa niring. 'Eni yambu pulele yambuma nukuli tondulale pelemú.' naa niringko. 'Eni pulele eninga anda-kolepama bi mulurum.' naa niringko. ²⁷ Akiliinga-pe ma-koleana yambuma-ni yambu mare kanuku kene, 'Yambu numanu naa pili yambu wilie púluma.' nilimele yambuma Pulu Yili-ni makó topa 'Nanga yambuma molangi.' nilimú; 'Yambu tondulu naa pili yambuma.' niku kanolemelema makó topa 'Nanga yambuma molangi.' nilimú. 'Nanga yambumandu aku-siku niku piliilimili yambu piliipa kungnjuli pelemú yambuma kene, 'Oliu tondulu pelemú.' niku piliilimili yambuma kene, pipili kolangi.' nimba Pulu Yili-ni we-yambu kanuma makó topa 'Nanga yambuma molangi wai.' nilimú. ²⁸ Ya ma-koleana bi naa molemú yambuma kene, yambuma-ni kanuku kis piliilimili yambuma kene, yambuma-ni 'yambu-korupama' niku kanolemele yambuma kene, akuma Pulu Yili-ni makó topa 'Nanga yambuma molangi.' nirim. 'Yambu bi molemúma kene, tondulu pelemú yambuma kene, yambu akuma we-yambu korupama molangi.' nimba, we-yambu kanuma 'Nanga yambuma molangi.' nimba makó turum. ²⁹ 'Yambu te-ni nanga kumbi-kerina yunu kape nimba yunga bi manda paka naa tomba.' nimba kene Pulu Yili-ni aku-sili yambuma makó turum. ³⁰ Pulu Yili-ni yunu eni 'Krais Yesos-kene wasie tapú-toku molangi.' nimba liipa mundurum-na yu-kene wasie molemele kanili. Pe ekupu Pulu Yili-ni oliu piliipa kungnjuliele kene numanale-ni mimi-sipa piliili ulele kene silimú akiliinga pulele Krais yunu. Krais-ni [oliunga nimba tinjirim ulu akili] Pulu Yili-ni oliu 'yambu sumbi-níluma molku, nanga yambuma mendepulu molku yambu kake tíluma molangi.' nilimú. Krais-ni tinjirim ulele-ni 'Eni teku kis-siringeliinga molku kis-siku mindi pungí kupulanum-na wendu wangi, ulu-pulu-kísimani eni alsupa naa ambulupili.' nilimú. ³¹ Akiliinga, Pulu Yili-nga bukna ung te nilimú mele mindi teamili. Ung akili i-sipa mele:

"Yambu te-ni 'Numanu sipu kape niambu.' nim lem

Auliele-ni yunga tinjirimeliinga piliipa kene

Auliele mindi numanu sipa kape nimba

bi paka tunjupili."

nilimú kanili mele teamili.

Jeremaya 9:24

**2:1-5 Poll-ni Krais-nga Unji-Peraliinga Ungele Mindi
Nimba Sipa Andurum Ung Te (1:18–2:5 pali)**

2 ¹Angmene, [akiliinga nanga nanu piliipa kungnjuliele kene tondulale kene naa pípili tirindu mele niambu:] Na eni muluringna ombu kene Pulu Yili-nga ungele eni nimbu simbundu piliipa kungnjuli olandupa pelemú yambuma-ni ungma sulu-teku niku konjulemele mele naa nirindu. ²‘Na eni-kene molupu ‘Yesos yi-nuim Kraisele yunu mindi numanu kimbu-sipu molupu kene, yunu unji-perana ola [toku] ku toku panjiring kulurum mele mindi aima numanu kimbu-sipu molupu, eni akili mindi piliangi nimbu simbu.’ nimbu molupu kene [piliipa kungnjuli pelemú yambuma-ni nilimele mele naa nirindu]. Ung lupa te numanu kimbu-sipu mani sipu ung-bo naa tonjambu.’ nimbu ui piliirindu. ³Na ombu eni-kene molupu [ungma nimbu sirindu] kene na tondulu te naa pirim. Mundu-mong tepu taki-taki mini-wale mundupu mulurundu. ⁴[Temani-kaiéle] eni topu simbundu piliipa kungnjuli pelemú yambuma-ni nilimele mele ungma naa nimbu sirindu. ‘Nanga piliipa kungnjuli olandupa pelemále-ni eni numanu topele tangi.’ nimbu enindu ungma tondulu mundupu naa nimbu sirindu. ‘Mini Kake Tiliele-nga tondulale-ni na liipa tapunjilimú kene kanuku kene nimbu siker mele piliiku liangi.’ nimbu yunga tondulale-ni ungma eni nimbu sirindu. ⁵‘We-yambuma-ni piliipa kungnjuli pípili ungma niku konjulimelenje piliiku kene “Sika nikimili.” niku tondulu munduku piliilkimilánje kapula naa telka. Pulu Yili-nga tondulale mindi kanuku kene “Yunga ungele sika.” niku tondulu munduku piliangi.’ nimbu ungma aku-sipu we nimbu sirindu.

2:6-16 Pulu Yili-nga Minéle-ni Oliu Piliipu Konjumulú Ulu-Pulele Silimú Ung Te

⁶[We-yambumandu piliipa kungnjuli yambuma-ni niku silimele mele sika nimbu naa siliu] akiliinga-pe Pulu Yili-nga ungele kamu piliiku kongjulemele yambumandu ungma nimbu simbundu piliipa kungnjuli pelemú ungma nimbu siliu. Akiliinga-pe piliipa kungnjuli akili ya mana-yambuma-ni piliiku kongjuku niku silimele mele aima mólu. Ya ma-koleana nokuku kamako molemele yambuma-ni ung-mani silimele mele ung-mani naa siliu. [Mulú-ma pora nimbá kene] eninga tondulale pora nimbá. ⁷[Na-ni niliu mele lupa.] Na-ni Pulu Yili-nga numanu kaí pepa piliipa kungnjuli ungma mindi nimbu siliu, ung akili Pulu Yili-ni mulú-masele ui naa tepa kene oliu tepa konjupa ‘Yu-kene wasie molangi.’ nimba, nimba panjorum akiliinga-pe ung akili ui mo topa primele ekupu mindi kamu mokeringa lelemú, ung akili mindi nimbu siliu. ⁸[Na-ni piliipa

kungnjuli niker] akili ya ma-koleana nokolemele yi-kamakoma naa piliilimili. Piliilkimilánje tondulu talang pupa pelemú yi-Auliele ‘unji-perana kulupili.’ niku akuna ola naa panjilkimela. ⁹Akiliinga-pe [ung akiliinga] ung te [Pulu Yili-nga bukna] turing molemú, akili i-sipa mele:

‘Pulu Yili numanu monjulemele yambuma
yu-ni tepa konjupa mélema nosinjimú mele
yambu tiluele-ni kepe mongale-ni naa kanuku,
ung te naa piliiku,
numanale-ni naa piliiring.’

Asaya 64:4

nimba molemú kanili, ¹⁰Akiliinga-pe Pulu Yili-ni ‘Yunga Minéle-ni ti.’
nirim kene Minéle-ni oliu mo turum ulu kanili liipa ora sirim.

Yunga Minéle-ni mélema pali mimi-sipa kanupa, Pulu Yili-nga numanuna ulu-tondulu pelemúma kepe kanolemú. ¹¹Yambu te-ni yambu te numanale-ni piliilimú mele naa kanolemú. Yambu tenga-lupa minéle-ni mindi yunu numanuna piliilimú mele kanupa piliilimú. Aku-sipako Pulu Yili yu-ni numanale-ni piliilimú mele yambu te-ni naa kanolemú, Pulu Yili yunga Minéle-ni mindi kanolemú. ¹²Pe Pulu Yili-ni yunga Minéle oliu sirim-na Pulu Yili-ni oliu tepa konjupa we silimú mele piliilimulu. ‘Oliu ya ma-kolealiinga tondulu te liirimulu.’ nimbu naa piliilimulu. ¹³Akiliinga na-ni ung nimbu siliuma ma-koleana piliipa kungnjuli te-ni naa nimbu siliu. [Pulu Yili-nga] Minéle-ni na mani sipa ‘Nikunu si.’ nimba ung nimba silimú ungma Pulu Yili-nga Minéle numanuna molemú yambuma nimbu siliu.

¹⁴Pulu Yili-nga Minéle numanuna naa molemú yambuma-ni Pulu Yili-nga Minéle-ni nimba silimú mele naa piliiku liilimele. Pulu Yili-nga Minéle numanuna molemú yambuma-ni mindi Pulu Yili-nga mélema liiku mimi teku piliilimili akiliinga Pulu Yili-nga Minéle numanuna naa molemú yambuma-ni ‘Méle akuma ulu te mólu. Méle wiliema.’ niku, piliiku sundulimele. ¹⁵[Akiliinga-pe] Pulu Yili-nga Minéle-ni ambululemú yambuma-ni mélema pali puluma mimi-siku piliiku apuruku kongnjulemele. Akiliinga-pe we-yambuma-ni Pulu Yili-nga Minéle numanuna molemú yambuma kapula kanuku naa apuruku, ‘Teku konjukumele.’ mola ‘Teku kis-sikimili.’ niku kapula naa piliiku nilimele. ¹⁶[Pulu Yili-ni numanale-ni piliilimú mele kapula naa piliilimiláliinga ung-pulu te Pulu Yili-nga bukna molemú, akili i-sipa mele:]

‘Nae-ni Auliele numanale-ni piliilimú mele
kapula kanupa piliipa,

Auliele kapula mani simbaye?’

Asaya 40:13

nimba molemú kanili. [Akili sika] akiliinga-pe oliu [Pulu Yili-nga Minéle numanuna molemú yambuma-ni] Krais numanale-ni piliilimú mele aku-sipu piliilimulu [akiliinga Auliele-ni piliilimú mele kapula piliilimulu].

3:1–4:1 Krais-nga Korin-Yambuma Lupa-Lupa Muluringeliinga Ung Te

3:1-9 Krais-nga Yambumanga Kongun Tinjili Yambuma Pulu Yili-nga Kongun Tinjili Yambuma Molemele Ung Te

3 ¹Angmene, [aku nikereliinga] na eni-kene molupu kene, yambuma Pulu Yili-nga Minéle-ni nilimú mele piliiku liiku telemele yambuma mani siliu mele eni aku-sipu kapula mani naa sirindu. We-mana-yambu [numunu-bole-ni mindi piliilimili yambuma] mani siliu mele eni aku-sipu ung-bo tunjupu mani sirindu. Krais-nga kangambula-pamema mindi muluringeliinga ²na-ni eni ame mindi sirindu. ‘Eni langi tondulu púlíma kapula naa nungí.’ nimbu kanupu kene langi tondulu púlíma naa sirindu. Ekupu kepe langi tondulu púlíma kapula naa nungí. ³Eninga ui-numanu-wemani eni ambulupili molemeláliinga we-mana-yambuma-ni telemele mele telemele. Eni yambu-talape lupa-lupa molku “Oliu lumbili pulimulu yili olandupa, eni lumbili pulimelé yili mandupale”. Mola “Oliu ‘Sika’ nimbu tondulu mundupu piliilimulu mele sumbi-niliele, eni ‘Sika’ nimbu tondulu mundupu piliilimulu mele kapula naa tekem. Oliunga talapena oku molkumulanje kapula.” niku anju-yandu yambuma-kene numanu kis panjiku ung-muranale teku, ulu akuma telemele, akili numanu-uima pípili molemeláliinga telemele. [Ulu telemele akuma-ni eni Mini Kake Tiliele-ni kamu ambululemú yambuma naa molku, yunga ungele naa piliiku, we-mana-yambuma mindi molemele mele liipa ora silimú.] ⁴[Eni i-siku mele telemele:] Yambu te-ni nimba mele: “Na Poll-nga yambale.” nilimú. Te-ni nimba mele: “Na Apollos-nga yambale.” nilimú. Eni aku-siku nilimele yambuma we-mana-yambuma mindi molku kene aku-siku piliiku nilimele. ⁵[Apollos kene Poll-sele nambimuna aprale teku tombulku nilimeleye?] Apollos naeye? Poll naeye? Apollos olsu Auliele-nga kendemande-yisele mindi. Auliele-ni kongun lupa-lupa sirim yisele molupulu kene, kongun akili tirimbuleliinga eni “Krais sika.” niku tondulu munduku piliiring kupulanumele akisinjirimbulu yisele mindi molembulu. ⁶Na-ni langi-bo turundu; pe langi-bo tunjurundu koleana Apollos-ni andupa no mundurum; akiliinga-pe Pulu Yili-ni ‘Langima mulie topa upili.’ nirim. ⁷Akiliinga yambu langi-bo tonjulimále bi naa molemú; yambu puniena andupa no silimú yambale kepe bi naa-ko molemú; Pulu Yili-ni ‘Langima wendu upili.’ nilimú yi akili mindi bi molemú. ⁸Yambu langi-bo tolemú yambale kene puniena andupa no silimú yambale kene yambu akuselenga kongun te ola-kilia te mania-kilia mele mólu. Yambu akusele-ni [Pulu Yili-nga] kongun mindi tingláliinga telemele mele akili mimi-sipa kanupa apurupa lupa-lupa méle kalomba. ⁹Apollos olsu kene Pulu Yili kene tapú-topu kongun telemulu yima; eni Pulu Yili-nga puniele mele, [akiliinga yunu mindi olandupale].

**3:9-15 Krai-snga Yambumanga Kongun Tinjili Yambuma
Lku-Takuli Yambuma Mele Molemele Ung Te**

Eni Pulu Yili-ni lkuli takupa molemú mele molemeleko. ¹⁰ [Na eni muluringna ombu pulu monjupu ungma ung-bo tonjupu mani sirindu kene] Pulu Yili-ni we kondu kolupa kene ‘Na lku-takuli kongunaliinga piliipa kungnjuli pelemú yili mulupili.’ nimba tondulu te we sirim. ‘Eni yunga lkuli angiliipili.’ nimba na tondulu akili sipa kene liipa mundurum-na eni muluringna ombu, ‘Lku angiliimbáliinga ponga polangi.’ nimbu mana ku-mulúma talape topu nusurundu, ku akumanga ola yambu te-ni lkuli takupa molemú. Akiliinga-pe lku takolemele yambuma-ni mimi-siku piliiku kongnjuku lku takangi. ¹¹ Lkuli ola takungí kuma na-ni talape topu nusurundu akuma Yesos Krai-s yunu. Yambu te-ni alko topa ku lupa mare kapula naa nosimba. ¹² Yambu mare-ni [Pulu Yili-nga lkuli] ku kanumanga olakundu takungíndu ku-gollu kene, ku-sillipa kene, ku-moni olandupa pulimú kuma kene, méle kaí akuma-ni takuku, mare-ni unji kene angki kene rais-wit-unji kene, méle kis akuma-ni takuku, telemele. ¹³ Penga Pulu Yili-ni yambuma kot tenjipa piliimba enale wendu ombá kene lkuli takolemele mele mokeringa lemba. Ena kanili kene tepi te-ni ‘Yambuma-ni kongun tiringma teku kunjuringinje mola teku kis-siringinje?’ nimba manda lemba. ¹⁴ [Manda lemba kene] yambu te-ni mania talape topa lelemú kumanga ola lku takombale tepi-ni naa nomba pora símu lem yunu méle kaluliele liimba. ¹⁵ Mola yambu te-ni lku takombale tepi-ni nomba pora símu lem kongun tembaliinga méle kaluli akili naa liimba. Yambu kanili yunu [Pulu Yili-ni] tepa liipa ‘Mindili naa nupili.’ nimba yu-kene molupa konjumba ulu-pulele simba akiliinga-pe yunu, tepi-ni yambu te nombá telemú kene yambuma-ni teku liiku yu wendu lilimele kene tepi-ni kamu naa nolemú yambale mele akili molumba.

**3:16-17 Krai-snga Yambuma Pulu Yili-nga Lkuli
Molemeláliinga Ung Te (3:1–4:1 pali)**

¹⁶ Eni Pulu Yili molemú lku-sulumina aima kake tiliele molemele; Pulu Yili-nga Minéle eninga numanuna sukundu molemú; akili eni naa piliilimiliye? ¹⁷ Akiliinga, yambu te-ni Pulu Yili-nga lku-sulumina aima kake tiliele tepa kis-sim lem Pulu Yili-ni yambu kanili tepa kis-simbako. Pulu Yili-nga lku-suluminale ‘Yunga sulumina kake tiliele.’ nilimú, sulumina akili eni-enini, akiliinga aku-sipa tepa kis-simba yambale yu-ni yunu kepe tepa kis-simbako.

3:18-23 Oliunga Yimanga Bima Paka Tonjupu Kape Naa Ninjamili Ung Te (3:1–4:1 pali)

¹⁸ Eni-enini numanale-ni gólu toku naa piliai. Eninga yambu te-ni yunu piliipa kene, ma-koleana yambuma-ni ‘Oliu piliipa kungnjuli pelemú yambuma molemulu.’ niku piliilimili mele yu-ni aku-sipa ‘piliipa kungnjuli yambale moliu.’ nimba pilíímu lem ‘Aku-sipu nimbu naa piliambu.’ nipili. ‘Mana-yambuma-ni na kanuku kene ‘Sundupa sili-

pili yambale.’ niku kanangi.’ nipili. Aku-sipa nimbá kene sika piliipa kungnjuli yambale molumba. ¹⁹Mana-yambuma-ni piliiku kene ‘Akili piliipa kungnjuliele.’ niku piliilimili mele Pulu Yili-ni kanupa kene ‘Kelep tuli ulele.’ nimba kanolemú. Akiliinga ung te yunga bukna molemú, akili i-sipa mele:

‘Yambu mare-ni yambuma teku kis-singíndu
eninga numanuna piliipa kungnjuli pelemále-ni
uluma telemele akiliinga-pe
telemele ulu akuma Pulu Yili-ni kanupa kene
‘Aku piliiku kene tekemelaliinga eni-enini milu leku
numi suku mundukumele.’
nimba kanolemú.’

Jop 5:13

nimba bukna molemú kanili. ²⁰Akiliinga ung te wasie molemúko, akili i-sipa mele:

‘Auliele-ni piliipa kene,
numanuna piliipa kungnjuli pelemú yambuma
numanale-ni piliilimili mele
enini naa liipa tapunjumba.
‘Piliilimili mele ulu te mólu.’
nimba piliilimú.’

Konana 94:11

nimba bukna aku-sipa molemú. ²¹Akiliinga, alsuku yimanga bima kape niku paka naa tonjai. Mélema pali eninga.

²²[Na] Poll kepe Apollos kepe Pita kepe,
ma-koleale kepe kona mululi ulele kepe kululi ulele kepe,
ekupu lelemú mélema kepe pe lemba mélema kepe,
akuma pali eninga; [eni liiku tapunjungíndu tápu-yi akuma kene mélema kene pelemelé]; ²³eni Krais-nga yambuma, Krais Pulu Yili-nga yiliko, [akiliinga elsele kene oliu kene mélema pali eninga akiliinga anju-anju talape lupa-lupama naa molai].

Kolomong-Auli 4 Krais-ni “Nanga Kongunale Tenji-Pai.” Nimba Liipa Mundurum Yimanga Ung Te

4:1-5 Auliele-ni Yunga Kongun Tinjili Yima Telemele Mele Apurupa Piliilimú Ung Te

4 ¹Akiliinga, Apollos olsu molembulu mele yambuma-ni piliiku kanungí mele i-sipa: Olsu Krais-nga kongun tinjili kendemande-yisele molupulu, ung ui mo topa pirim-ma Pulu Yili-ni ui nimba pára naa sirim ungma nokupu yambuma nimbu silimbulu yisele molembulu. ‘Aku-sele yi i-sele molemele.’ niku pilíngi lem kaí.

²Akiliinga ung te pelemúko: Yambu te-ni yambu tenga kongun tenjilimú yambale-ni yunga yi-auliele-ni ‘Ti.’ nilimú mele aima mimi-sipa piliipa tipili. Mimi-sipa piliipa naa tímu lem kapula mólu, eni piliilimili. ³‘[Na-ni kongun teliu mele] eni mola kot tenjilimú yi te-ni

kanuku apuruku ['Mimi-sipa tepa konjulimúnje.' niku] kanúngi lem ulu te mólu.' nimbu numanu kimbu-sipu naa moliu. Nanu kepe teliiu mele naa apuruliiu. ⁴Na-ni nanga numanale-ni piliipu kene ['Pulu Yili-ni "Ti." nilimú kongunale tepu kene] sika ulu te tepu kis naa siliu.' nimbu piliiliu akiliinga-pe 'Na-ni sika tepu kis naa siliu. Na yi sumbi-nili te moliu.' nanu kapula naa nimbále. Na-ni kongun teliiu mele Auliele-ni yunu piliipa apurulimú. ⁵Akiliinga, 'Auliele-ni omba kot piliipili.' niku nokuku molku kene isili-ui yambuma-ni uluma telemele mele eni naa apurangi. Yunu omba kene sumbuluna pelemú uluma 'Pa tílina mokeringa lipili.' nimba, yambuma-ni uluma tingíndu numanale-ni piliilimili mele mokeringa nimba pára simba. Aku temba enaliinga Pulu Yili-ni oliu-ni telemulu mele piliipa apurupa kene [tepu konjulimulu ulumanga] oliu kape nimbá.

**4:6-13 Krais-nga Korin-Yambuma Eni-Enini Eninga
Bima Paka Turing Ung Te (4:1-21 pali)**

⁶Angmene, [na-ni 'Nukuli yambumanga ungma mimi-siku piliiku kongun teku konjangi.] niker mele 'Eni liipu tapunjambu.' nimbu 'Apollos olsu-ni telembulu mele kanangi.' niker. 'Tembulú mele pe kanuku kene ung te pelemáliinga pulele eni manda sumbi-siku piliangi.' nimbu moliu. Ung kanili i-sipa mele:

'Pulu Yili-nga bukna "Teangi." nilimú mele mindi
mimi-siku piliiku teangi.

Eni ulu te-lupa naa teangi.'

nimba molemú mele piliiku kene yambu tenga bili paka tonjuku yambu tenga bili toku mania mundunjuku naa teangi. ⁷[Angmene eni 'Aulima molemulu.' nilimelema,] 'Oliu bi mulupili. Yambu lupama bi naa mulupili.' nae-ni nilimúye? Eni méle kaí liiringma [Pulu Yili-ni] naa sirimuye? Pe tondulu liiringma Pulu Yili-ni símu lem nambimuna eninga bima eni-enini paka toku kape nilimeleye?

⁸'Méle pulele kórunga kapula liirimulu. [Minéle-nga] méle pulele nosupu kapula molemulu.' niku piliilimiliye? 'Kórunga [Krais-kene wasie] kamako kingima molupu yambuma nokulemulu.' niku piliilimiliye? Aku lem olsu wasie aku-sipu naa molemulu akili kis. Akiliinga-pe 'Eni aku-siku naa molemele.' nimbu piliiker. 'Eni aima sika yi nuim kingima molkemelanje kapula. Akunje olsu eni-kene wasie kingima molkemela. Akunje kapula.' nimbu piliiker. [Akiliinga-pe oliu isili-ui kingima naa molemulu.] ⁹[Oliu molemulu] mele na-ni piliikerele niambu: 'Oliu Krais-ni "Nanga kongunale tenji-pai." nimba liipa mundurum yima oliu aima mandupa.' nimbu piliiker. Kot tenjiku "Toku konjangi." nilimele yambuma mele molemulu. 'Yambuma numanu siku kanuku molangi toku konjangi.' niku penana sukundu mundulimele yambuma mele molemulu. Mana-yambuma kene angkellama kene yambuma-ni pali oliu

nem-nemi niku kanuku molemele. ¹⁰Krais-nga temanele andupu nimbu silimuláliinga yambuma-ni oliu ‘Yi sundupa sili-pilima.’ nilimeláliinga-pe eni [Krais-nga Korin-yambuma-ni] ‘Krais-nga yambuma molemuláliinga oliu piliipa kungnjuli pelemú yambuma molemulu.’ nilimele. Oliu [Krais-ni kongun sirim yima]ndu “Eni tondulu te naa pelemú.” nilimele; eni eni-enini ‘Oliu tondulu aima pelemú.’ nilimele. Oliundu “Eni bi naa molemú.” nilimeláliinga-pe eni eni-enini ‘Bi aima molemú.’ nilimele.

¹¹Oliu [Krais-ni ‘kongunale tenji-pai.’ nimba liipa mundupa kene yima] sika ui mulurumu mele ekupu kepe we molemulu. Oliu aima engle-ni kolupu, no waka-ni kolupu, mulumbale sungu-mangu nílíma panjilimuluko. Oliu ‘aima mindili noku, kolangi.’ niku wale pulele kimbulu-ni tolemele. Oliu tenga táka-nimbu molomulú lku te naa angiliimú. ¹²[Ku-moni liipu langi kene mélema liimulúndu] oliuli mindili sipu kongun telemulu. Yambuma-ni oliu ung-mura siku “Molku kis-sangi!” nilimele kene oliu-ni pundu topu “Pulu Yili-ni enini tepa kaí tipili.” nilimulu; [Pulu Yili-nga kongun telemuláliinga] yambuma-ni oliu mindili silimele kene pundu topu ung te naa nimbu bunima we melemulu; ¹³yambuma-ni oliu ung-taka tonjuku niku kis-silimele kene oliu-ni enini pundu topu ung kaima nilimulu. Ui kepe, pe yandupa ekupu kepe, yambuma-ni ‘Oliu yambu aima korupa, langi-nurupalu toku munduku kelemelema mele molemulu.’ niku piliilimili.

4:14-21 Poll-ni Krais-nga Korin-Yambuma Lip-Lipi Topa Nirim Ung Te (4:1-21 pali)

¹⁴‘Eni pipili kolangi.’ nimbu na-ni ung ili pepána naa tokur. ‘Eni nanga aima numanu monjuliu kangambulama.’ nimbu ung te lip-lipi topu pepá ili tokur. ¹⁵‘Eni Krais-nga ungele mimi-siku piliangi.’ niku nokulkemela tápu-yi aima pulele, ten-tausen mele, molkemelanje eninga lapa pulele naa molkemela. Na-ni Krais Yesos-nga ungele ui-pulu-pulu eni nimbu sirindu kene “Temani kaí akili sika.” niku tondulu munduku piliiringeliinga na eninga lapale mulurundu, [eni nanga kangambulama muluring mele molemele]. ¹⁶[Na eninga lapale molíu, eni nanga kangambulama molemele] akiliinga na-ni eni tondulu mundupu mawa tepu kene nimbu mele: ‘Ulu teliuma kanuku kene mimi-siku manda leku teai.’ niker. ¹⁷‘Aku teai.’ nimbu ‘Eni molemelena Timoti upili.’ nimbu liipu mundukur. [Yu Krais-nga yili molupa yu-kene olsu Krais-nga kongun wasie andupu telembulaliinga] yunu nanga numanu monjuliu kangale. Yu-ni Auliele-nga kongunale mimi-sipa nokulemú. Na-ni Krais Yesos-nga ungma piliipu kene tepu molíu mele alsuku piliangi nimba simba. Na Krais-kene molupu kene tepu molíu mele kene, Krais-nga yambu-talapemanga andupu ‘Teai.’ nimbu mani siliu mele kene, tilu-sipa. [Aku-sipa mele Timoti-ni eni alsuku piliangi nimba simba.]

¹⁸Eninga yambu mare-ni ‘Poll naa ombá.’ niku piliiku kara puku mong kondolemele. ¹⁹Akiliinga-pe Auliele-ni na “Pui.” nim lem na aima sika eni

molemelena nondupa ombú. Ombu kene kara puku mong kondolemele yambuma-ni ung nilimele mele mindi piliimbundu naa ombú. ‘Eni sika tondulu te pelemúnje [mola Pulu Yili-nga kongun naa teku ungma we nilimelenje].’ nimbu kanombu ombú. ²⁰Pulu Yili yi nuim kinglele molupa nokulemú yambuma ung mindi naa nilimele. Yunga tondulale-ni yunga kongun teku yunga yambuma sumbi-siku molemele akiliinga [‘ne kara puli yambuma sika tondulu pelemúnje.’ nimbu kanombu]. ²¹Na-ni eni nambulka ulu te tembu kene ‘Kapula.’ niku piliikimiliye? ‘Na ka-pulsa membu ombu eni ka-pulsa-ni topu mani simbu kene kapula.’ niku piliikimiliye? Mola na-ni eni mulungína ombu numanu monjupu táka-nimbu mani sipu kondu kolumbu kene ‘Kapula.’ niku piliikimiliye? Eni piliai.

**Kolomong-Auli 5-6 Poll-ni “Krais-nga Korin-Yambuma-
Kene Ulu-Kisma Wendu Urum-ma Munduku Kelku
“Kamu Mania Pupili.” Niangi.” Nirim Ung Te**

**Kolomong-Auli 5 Poll-ni “Eninga Angin Te-ni Ambu Te-
Kene Waperanale Telemú Yili Toku Makurangi. Waperanale
Tili Uluma Eni-Kene Tiluna Naa Pípili.” Nirim Ungele**

5 ¹Eni-kene waperanale tili ulu te wendu olemú mele temani toku silimele akili na piliiker. Ulu kanili ulsu molemele yambuma-ni teku kis-silimele mele mandupa, ulu ili olandupa. Eninga yi te-ni lapanga ambale yunu liipa memba andolemú. ²[Eninga angin-yi te-ni aku-sipa telemáliinga] eni ‘Oliu yambu káma molemulu.’ niku eni-enini nambimuna kape nilimeleye? [Eninga bi paka toku uluma telemele mele munduku kelku kene,] numanu kis panjiku kola teku, tepa kis-silimú yi kanili ‘Eni-kene tapú-topa naa mulupili.’ niku toku makuruku ulsu mundulkemelanje kapula. ³Sika nanga kangiele eni-kene naa molemú akiliinga-pe nanga numanale-ni ‘Eni-kene molemú.’ nimbu piliipu kene, na eni-kene wasie molkumulanje yunga kotele piliipu kene “Yu tipili.” nilka mele ui na piliipu moliu. ⁴[Eni tingí mele piliikerele niambu:] Oliunga Auli Yesos-kene máku toku mulungí kene na numanale-ni eninga máku tungéle nokumbu mele temba, oliunga Auli Yesos-nga tondulale eni-kene molumbako. ⁵[Aku-sipu máku topu molomulú] kene ne tepa kis-silimú yili [‘Kurumanga nuim] Seten-ni yu nukupili.’ niku yu Seten liiku sangi. [Ya ma-koleana] Seten-ni ne yili yunga kangiele tepa kis-simba mindili nombá kene [yu numanu topele tombanje. Pe] Auliele omba yambumanga kot piliimba enaliinga ‘Yili-nga minéle kolea-kísina naa pupa mindili naa nombá, yu-kene wasie molupa konjumba.’ niku yili yu-kene aku-siku teai. ⁶[Eni-kene yi te molemále-ni ambu te-kene tepa kis-sipa mulupili] eni-enini kape nilimele akili aima kapula naa telemú. Aima teku kis-silimele.

Pllawa tepa auli mundulimú méle yis pllawana munduku kene pllawale teku mimi telemele kene yis aima wallú-kolte-ni pllawa pulele tepa auli mundulimú mele eni naa piliilimiliye? ⁷Akiliinga, [Juda-yambuma-ni ui tiring mele piliiku kene] yis uima toku munduku kene, yis naa pili pllawa konale molangi. ‘Pulu Yili-nga angkellale-ni oliu naa topa ola we omba pupili.’ niku Juda-yambuma-ni sipsip-walále turing mele Krais-ni ‘eninga sipsip-walále mele molambu tangi.’ nimba alko topa kulunjurumeliinga eni sika pllawa kona mele molemele. [Akiliinga, ne yili ‘yis mele molemú.’ niku yu makurai.] ⁸Akiliinga [Pulu Yili-nga angkellale-ni we omba pupa Juda-yambuma naa turum mele numanu siku piliingíndu Juda-yambuma-ni yis-ma pali liiku munduku kiliring mele] Krais oliunga nimba kulunjurum mele numanu sipu piliimulúndu ulu-pulu-kísima kene tepu kis-silimulu uluma pali kene ‘yis uima mele’ nimbu mundupu kelepu, yu kape nimulúndu Pulu Yili-ni ‘ulu kake tília’ nimba kanolemú uluma tepu, ung-sikama mindi nimbu molamili. [Ulu akuma pllawa yis naa pelemú ili mele.]

⁹Na-ni ui pepá te topu sirindu akili i-sipu nimbu topu sirindu: ‘Wapera tuli yambuma kene eni tiluna tapú-toku naa molai.’ nirindu kanili. ¹⁰[Akiliinga-pe aku nirindele], ulsukundu molemele yambuma-ni wapera toku, yambumanga mélema kanuku kom panjiku, yambumanga mélema gólu toku wa liiku, we-mélema ‘Oliunga pulu yima.’ niku liiku angnjiku popu toku mélema kalku silimele yambumandu naa nirindu. ‘Yambu kanuma-kene tapú-topu naa molupu mundupu kelamili.’ nilkimelanje ya ma-koleale kamu munduku kelkemela, [akili manda mólu]. ¹¹Na-ni pepá topu sirindeliinga pulele i-sipa mele: ‘Yambu te-ni “Na Krais-nga yambale.” nimba kene waperanale tepa, yambumanga mélema kanupa kom panjipa, we-mélema liipa angnjipa ‘Nanga pulu yima.’ nimba popu topa mélema kalupa sipa, yambumanga ung-bulkundu ninjipa, no nomba kelepu topa, yambumanga mélema gólu topa wa liipa, temba yambu te-kene aima tiluna tapú-toku naa molai. Yambu te-ni ‘Na Krais-nga yambale moliu.’ nimba aku-sipa temba yambale-kene tiluna langi aima naa nangiko.’ [nimbu pepá turundu kanili.] ¹²Krais-nga yambu naa molku ulsu molemele yambuma telemele mele kapula apurumbuye? [Akili nanga kongun te aima mólu.] Akiliinga-pe Krais-nga yambu eni-kene molemelema kanuku apurungí kene manda. Akili aima sika eninga kongunale. ¹³[Krais-nga yambu-talapena] ulsukundu molemele yambuma Pulu Yili-ni yunu kanupa apurumba. [Akiliinga-pe eni Pulu Yili-nga bukna ung te molemú mele piliangi niambu. Ung kanili i-sipa mele:]

‘Eni-kene tiluna tapú-topa molemú yambu te-ni
 uluma tepa kis-sipa mindi tepa mulúm lem
 yambu kis kanili toku makuruku
 ulsu mundai.’ *Ung-Manima 17:7, 19:21, 21:21, 22:21, 24, 24:7*
 nilimú, [aku mele piliiku teangi.]

**Kolomong-Auli 7 Poll-ni Yima Ambu Liiku Ambuma
Yi Pulimelaliinga Ung Te Mani Sirim Ungele**

6:1-11 Poll-ni Krais-nga Yambuma-ni Krais-nga Yambuma Kot Naa Tenjangi Nirim Ung Te

6 ¹[Eni-kene buni te wasie pelemáliinga ekupu ung te niambu:] Eni Krais-nga yambumanga yambu te-ni Krais-nga yambu te-kene buni te pelemú kene nambimuna ‘Pulu Yili-nga yambu kake tlima piliiku apurangi.’ naa nimba, enini mundupa kelepa ulsukundu pupa [willis-]kot-na pupa kot tenjilimúye? Akili pipili naa telemú-na aku-sipa telemúye? ²Mola [pe kot-enale wendu ombá kene] oliu Pulu Yili-nga yambu kake tlima-ni ma-koleana yambumanga pali kot piliipu ulu telemelema apurumulále naa piliilimiláliinga [ulsukundu puku kot tenjilimeleye]? Sika oliu-ni penga aku-sipu ma-koleana yambumanga kot piliimulú lem ekupu nambimuna eninga kot-kelúma eni-enini manda naa piliilimiliye? ³Penga mulú-koleana angkellamanga kot-ma oliu piliimulú mele kanili eni naa piliilimiliye? Sika penga angkellamanga kot-ma piliimulú lem ya ma-koleamanga ulu kelúma manda sumbi-sipu apurupu piliilimulu. ⁴Pe ulsukundu-yambumanga kot piliingí lem eni Krais-nga yambumanga buni te wendu olemú kene eni nambimuna ‘Yambu-korupa bi naa molemúma.’ [niku piliilimili yambu ulsukundu molemele] yambuma-ni ‘kot piliinjangi!’ nilimeleye? ⁵Na-ni ‘Eni pipili kolangi.’ nimbu aku niker. Eni ‘[Krais-nga ungele] sika.’ niku tondulu munduku piliilimili yambumanga yi te-ni eninga kot-ma apurupa piliimba yi piliipa kungnjuli pili yi te naa molemúye? ⁶Krais-nga yambu-angin te-ni angin te [willis-] kot-na memba pupa ‘Krais sika.’ niku naa piliilimili yambu ulsukundu molemelena memba pupa nambimuna kot tenjilimúye?

⁷Eni eninga yambuma kot tenjilimele ulu akili-ni eni Krais-nga yambuma telemele mele naa tekú molemelále liipa ora silimú. Eninga yambu te-ni eninga yambu te ulu te tepa kis-silimú kene yambu kanili nambimuna we munduku naa kelemeleye? Yambu te-ni yambu tenga-lupa méle te gólu topa liilimú kene nambimuna yambu kanili we mundupa naa kelemúye? [Eni tekú kis-silimele mele we munduku kelkemelanje manda.] ⁸Akiliinga-pe eni [kot tenjilimele yambuma] eni-enini gólu toku mélema liilimele. Eni-enini kepe angenalima tekú kis-silimele.

**6:9-11 Ulu Mare Teku Kis-Silimele Yambuma Mulú-
Koleana Naa Pungí Ung Te (6:1-11 pali kanui)**

⁹⁻¹⁰Teku kis-silimele yambuma Pulu Yili yi nuim kingele molupa nokulemú koleana sukundu manda naa pungí akili eni naa piliilimiliye? Ung niker ili mimi-siku piliai. Aima gólu naa tokur:

Wapera anduku tolemele yambuma kene,
we-mélema angnjiku ‘Oliu nokolemele pulu-yima.’ niku popu toku
mélema kalku silimele yambuma kene,

yi tenga ambale mola ambu tenga yili kene waperanale telemele
 yambuma kene,
 yima eni-enini waperanale teku, ambuma eni-enini waperanale teku,
 telemele yambuma kene,
 wa nuli yambuma kene,
 yambumanga mélema kanuku yama meli yambuma kene,
 no noku kelep tuli yambuma kene,
 yambumanga ung-bulkundu ninjili yambuma kene,
 gólu toku yambumanga mélema liilimele yambuma kene,
 aku telemele yambuma Pulu Yili-ni yi nuim kingele molupa nokulemú
 koleana manda suku puku naa mulungí.
 ‘Ung kanili gólu tokum. Ulu kanuma temulú kene ulu te naa temba.’ niku
 naa piliiai! ¹¹Ui eninga yambu mare aku-siku teku muluring akiliinga-
 pe ekupu [Pulu Yili-ni eninga ulu-pulu-kísima] lumaye tonjupa, ‘Eni
 yunga yambuma mendepulu akiliinga kake tília molangi.’ nirim. ‘Auli
 Yesos Krai-ni sika oliunga nimba alko topa kulunjurum.’ niku tondulu
 munduku piliiringeliinga oliunga Pulu Yili-nga Minéle-ni eni kanupa
 kene eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa, ‘numanu sumbi nimba pili
 yambuma.’ nimba kanolemú.

**6:12-20 Oliunga Kangiele Mini Kake Tiliele-nga Lkuli Akiliinga
 Kangiele-ni Ulu Te Tepu Naa Kis-Samili Ung Te**

¹² [Eninga buni te wasie pelemú akiliinga ung te niambu: Yambu mare-
 ni niku mele:] “‘Na-ni ulu te teambu.’ nimbu piliindu lem manda tembu.”
 [nilimele. Akili sika ung-manima-ni pali eni naa nokulemú] akiliinga-pe
 ‘Ulu telemelema-ni pali eni naa liipa tapunjilimú.’ niker. “Uluma pali sika
 kapula tembu. Ung te-ni na kapula pipi naa simba.” sika aku-siku manda
 nilimele akiliinga-pe ‘Na méle-teni tondulu mundupa nukupili. Na méle-
 tenga kendemandele molumbu.’ naa nimbú. ¹³Yambu mare-ni niku mele:
 “Langima olalenga mindi. Olale langimanga mindi.” nilimele, akili sika
 nilimele akiliinga-pe penga walse Pulu Yili-ni “Akuma pali mania pupili.”
 nimbá. [Eni kangiele-ni waka kolemú uluma pali, waperanale uluma kepe
 we tingíndu mindi aku-siku nilimele akiliinga-pe] Pulu Yili-ni kangiele
 tepa kene “Kangiele-ni anduku wapera tangi.” ni naa nirim. Kangiele
 Auliele-nga; kangiele Auliele-ni nokulemú. ¹⁴Pulu Yili yunga tondulale-
 ni Auliele-nga [kangi kululiele] topa makinjirim, aku-sipa mele oliunga
 [kangima] kepe penga topa makinjimbako. ¹⁵Eninga kangima kene Krai-
 nga kangiele kene ‘kangiele tiluele.’ niku naa piliilimiliye? Aku lem na [eni]
 Krai-nga kangiele kene ambu wapera túlieliinga kangiele kene liipu tere
 lenjimbu kene kapulaye? Aima manda mólu! ¹⁶‘Yi te ambu wapera tuliele
 kene tiluna pelembele kene elsele kangi tiluele.’ niku naa piliilimiliye? [Pulu
 Yili-nga bukna] aku-sipa ung te molemú kanili. [Pulu Yili-ni nimba mele:]

“Ambu-yi akusele [tiluna pingléliinga]
elsele yambu kangí tiluele mulunglí.”

Ui-Pulu-Pulu 2:24

nirim kanili. ¹⁷Akiliinga-pe Auliele-kene numanu teng sipa molumba yambale yu-kene mini tiluele mele molumba.

¹⁸Waperanale tili ulele kene nondupa puku naa molai. Yambu te-ni we ulu-pulu-kis telemú akuma-ni kangiele ulu te naa telemú, akiliinga-pe yambu te-ni waperanale telemú kene yunga kangiele yunu tepa kis-silimú. ¹⁹‘Eninga kangima Mini Kake Tiliele-nga lku-sulumina kake tiliele. Pulu Yili-ni Mini kanili eni sirim liiring, eninga numanuna molemú.’ niku naa piliilimiliye? Akiliinga eni-enini naa nokolemele; ²⁰[Pulu Yili-ni] méle aima auli te-ni eni taropu topa liirim. Aku tirimeliinga eninga kangima-ni [ulu telemelema] Pulu Yili-nga bili paka tonjuku kape niai.

7:1-16 Yima Ambu Liiku Ambuma Yi Pulimelaliinga Ung Te

7 ¹Ekupu eni na pepá toku siku kene walsiku piliiring ungmana pundu topu niambu: [Ung te walsiringeliinga i niker:] Yi te ambu naa liilimú akili kapula. ²Akiliinga-pe [yi ambu naa liili mare-ni] ambuma-kene wpera toku andolemeláliinga yima lupa-lupa ambu liiku, ambuma lupa-lupa yi pangi. ³⁻⁴Ambu te-ni yunga yilindu “Wasie piambili.” nimbá kene yili-ni “Kapula. Wasie piambili.” nipili. Aku-sipako, yi te-ni yunga ambalendu “Wasie piambili.” nimbá kene ambale-ni “Kapula. Wasie piambili.” nipili. Akili ambu-yiselenga ulu-pulu te kanili. Yi puli ambale-ni yunga kangiele yu-yunu mindi naa nokulemú; yunga kangiele min-yilingako. Aku-sipako ambu liili yili-ni yunga kangiele yu-yunu mindi naa nokulemú; yunga kangiele min-ambaliingako. [Akiliinga, ambale-ni mola yili-ni “Wasie piambili.” nimbá kene te-ni “Mólu.” nimbá kupulanum te naa lelemú.] ⁵Ambu-yisele we molembele kene yili-ni mola ambale-ni mínundu “Tiluna piambili.” nimbá kene mínu-ni “Mólu.” nimbá kapula naa temba akiliinga-pe elsele-ni numanu tiluna pupili molkulu kene “Ena mare tiluna naa pepulu, ena kanumanga Pulu Yili-kene popu topu ung nimbu mawa tepu molambili.” nikulu, niku panjikulu kene ena kanumanga tiluna naa pinglí kene ulu te mólu. Penga “Tiluna naa piambili.” nikulu, niku panjingilí enama pora nimbá kene ‘Ena pulele “Mólu.” nimbulu tiluna naa pembulú kene [kurumanga nuim] Seten-ni olsu omba kundi tomba kene kangiele nokupulu naa konjumbulúnje.’ nikulu alsuku tiluna piangli. ⁶‘Na-ni niker akili ‘Eni liipu tapunjambu.’ nimbu niker. ‘Eni [yi puku ambu liiku] teangi.’ nimba ung-mani aku-sipa te naa pelemú. ⁷Akiliinga-pe na-ni ‘Kaí.’ nimbu piliiker mele i-sipa: ‘Na [ambu naa liipu] we angiliu mele yambuma aku-siku yima ambu naa liiku, ambuma yi naa puku, telkemelanje manda.’ nimbu piliiker. Akiliinga-pe Pulu Yili-ni [yu-yunu numanale-ni piliipaliinga] yambuma

tonduluma lupa-lupa moke tepa silimú. ‘Yambu te ulu te tipili.’ nimba tondulu te sipa, ‘Yambu te ulu te tipili.’ nimba tondulu te sipa, aku-sipa tonduluma lupa-lupa moke tepa silimú liilimele.

⁸ Ambu yi naa púlíma kene, yiambu naa lílíma kene, ambu-wayema kene, na-ni eninindu i-sipu niker: ‘Naambu naa liipu we angiliu mele enini aku-siku we angilíngi lem kapula.’ ⁹ Akiliinga-pe yi mare ‘Ambu te wasie pelkumbulanje aima kapula.’ niku piliilimili yimaambu língi lem manda. Ambu mare ‘Yi te wasie pelkumbulanje aima kapula.’ niku piliilimili ambuma yi púngi lem manda. Kangiele-ni aku-siku waka-ni kolku aku-siku tingíndu mindi numanu kimbu-siku mulungí kene aima kapula mólu. Aku tingí yambuma yimaambu liiku ambuma yi puku tingí kene manda.’ niker.

¹⁰ Ambu-yimandu na-ni ‘Ulu te teai.’ nimbu ung-mani te siker. Akili sika na-nanu naa nimbu siker. Nimbú teker akili Auliele-nga ung-mani te. [Akili i-sipa mele:] ‘Ambuma-ni eninga yima munduku naa kelangi.’ ¹¹ Molaambu te yunga min-yili sika mundupa kilímu lem yi te naa pupa kamu we mulupili. Mola ‘Alsupu yi pambu.’ nimba pilímu lem yunga yili molumbana kelepa pupili, numanu tiluna pupili molangli. Yima eninga ambuma “Pai.” niku naa makurangi.’ niker.

¹²⁻¹³ Ambu-yi marendu na-ni i-sipu piliipu kene niker: ‘Krais-nga yi te yungaambu liilimále ‘Krais-nga ungele sika.’ nimba naa piliilimú ambale molemú akiliinga-pe ‘Tiluna molambili.’ nilimú lem yi kanili-ni yunga ambalendu “Pui.” nimba naa makurupili. Krais-ngaambu te yi pulimú yili ‘Krais-nga ungele sika.’ nimba naa piliilimú yili molemú akiliinga-pe ‘Ambale-kene tapú-topu molumbulú kene kapula.’ nimba piliilimú lem ambale yunga yili mundupa kelepa naa pupili.’ niker. (Niker akili na-nanu numanale-ni piliipu kene niker. Auliele-ni ung te nimu-na piliipu kene naa niker.) ¹⁴ [Na-ni niker akiliinga pulele i-sipa mele:] [Krais-nga]ambu tenga yili ‘Krais sika.’ nimba naa piliilimú yili Pulu Yili-ni kanupa kene ambale-kene tiluna molembeláliinga yili kepe kanupa membu panjimbako. [Krais-nga] yi tenga ambale ‘Krais sika.’ nimba naa piliilimú ambale Pulu Yili-ni kanupa kene yili-kene tiluna molembeláliinga ambale kepe kanupa membu panjimbako. Aku-sipa naa kanulkanje elsengla kangambulama kepe kanupa kene ‘Enini kalaru mululi kangambulama. Nanga mólu.’ nimba kanolka. Akiliinga-pe [Krais-nga ambumanga yima kene Krais-nga yimanga ambuma kene kanupa ‘Nanga yambu kake tílima.’ nimba kanolemáliinga] eninga kangambulama kepe kanupa kene ‘Nanga kangambula kake tílima.’ nimba kanolemúko.

¹⁵ Akiliinga-pe ‘Krais sika.’ niku naa piliilimili ambuma kene yima kene lupa-lupa numanale-ni piliiku kene “Pui.” niku makurungí kene, mola eni-enini ulsu pulimelé lem pipi siku “Mólu.” naa niangi. Aku tíngi lem ‘Krais sika.’ niku piliilimili yima kene ambuma kene eninga minupili

kene ‘ka-lkuna mele peangi.’ nimba ung-mani te naa pelemáliinga pangi we munduku kelangi. Pulu Yili-ni “Táka-niku molangi.” nilimáliinga [“Tiluna naa molamili.” níngi lem karaye teku “Tiluna tapú-topu molamili.” naa niangi.] ¹⁶Krais-nga ambu te-ni ‘Nanga yili numanu topele topa Krais-nga yili molumbanje.’ nimba yili-kene táka-nimba mulupili. Krais-nga yi te-ni ‘Nanga ambale numanu topele topa Krais-nga ambale molumbanje.’ nimba ambale-kene táka-nimba mulupili. [Táka-niku mulungí kene ulu te wendu ombá mele eni naa piliilimiláliinga ung te naa niku táka-niku molangi.]

7:17-24 Oliu Pulu Yili-ni “Molai.” Nirim Mele Aku-Sipu Molamili Ung Te

¹⁷[Ung-pulu te piliipu kene niker akili i-sipa mele:]

Pulu Yili-nga yambuma naa muluring kene ui Auliele-ni makó topa ‘Aku-siku molangi.’ nirim kilia eni lupa-lupa aku-siku molangi Pulu Yili-ni ‘Enini nanga yambuma molangi wai.’ nirim mele ekupu kepe Pulu Yili-nga yambuma molku kene aku-sikuko molangi. Ung-mani akili Krais-nga yambu-talapema pali nimbu siliu.

¹⁸[I-sipu mele niker: Pulu Yili-ni] ‘Nanga yili molani ui.’ ui naa nipili yi kanili [Juda-yili molemáliinga yunu] kangi kupsili yi te mulúm lem kapula, Pulu Yili-ni ‘Nanga yili molani ui.’ nimbá kene yu-ni ‘Kangi kupsili yili moliu mele naa molambaliinga kangi kupsiliele kelepu tepu mimi teambu.’ naa nipili. Mola yi te kangi naa kupsili yi te mulupili Pulu Yili-ni ‘Nanga yili molani ui.’ nimbá kene yunu alsupa ‘Kangi kupsili yi te molambaliinga kangi te kopsambu.’ naa nipili. ¹⁹Kangi kopsilimele ulele-ni ulu te naa telemú; kangi naa kopsilimele ulele-ni ulu te naa-ko telemú. Pulu Yili-ni “Teai.” nilimú ungma piliiku liiku telemele ulu akili mindi tondulu te pelemú. Akili mindi Pulu Yili-ni kanupa yambuma apurulumú.

²⁰Akiliinga, Pulu Yili-ni ‘Enini nanga yambuma molangi wai.’ ui naa nipili muluring mele ekupu yunga yambuma molku kene aku-siku molai.

²¹[Aku-sipu nikereliinga ung-pulele i-sipa mele:]

Nu kongun we tinjili kendemande-yambu te molani Auliele-ni ‘Nanga yambale molani ui.’ nirimye? Aku-sikunu muluruneliinga nunga numanuna buni te naa pípili. [Aku-sikunu we teku mulunu lem ulu te mólu.] Mola nu kendemande-kongun naa tekunu we muluni kupulanum te wendu um lem kapula nu aku-siku wendu pukunu we molani. ²²Yambu te kongun we tinjili kendemande te mulupili Auliele-ni ‘Nanga yambale molani ui.’ nim lem ekupu yunu Auliele-nga we mululi yambale molemú; kendemande-kongunale naa tenjipa we mulupili Pulu Yili-ni walsurum yambale ekupu yunu Krais-nga kendemande-kongun tinjili yambale molemáliinga [kendemande molemele yambuma numanuna buni te naa pípili molangi]. ²³Pulu Yili-ni eni [pali] méle aima auli te-ni taropu topa liirim akiliinga eni yambu tenga kendemande-kongunale naa tenjai.

²⁴Angmene, Pulu Yili-ni ui oliu naa walsipili mulurumulu mele ekupu aku-sipu Pulu Yili-ni oliu liipa tapunjupa nukupili aku-sipu molamiliko.

7:25-40 Ambu Yi Naa Púlíma Kene Yi Ambu Naa Lílíma Kene Yambu Kanumandu Poll-ni Ung Te Nirim Ungele (7:1-40 pali kanui)

²⁵ [Eni pepá toku na siku kene,] ambu yi naa pulimeléma kene yi ambu naa liilimelema kene tingí mele [walsiku piliiring mele ekupu ung te niambu:]

Walsikimili akiliinga ung te Auliele-ni oliu mani naa sirim. Akiliinga-pe nanu numanale-ni piliipu kene ‘Teangi.’ nimbu piliiker mele niambu. Nimbú kene Pulu Yili-ni na kondu kolupa kene ‘Ung-sikama mindi andukunu mani si.’ nimba na tondulu sirimeliinga ekupu nimbú mele akili piliiku kene ‘Sika nikem.’ niku pilíngi lem manda. ²⁶ [Na nimbu piliiker mele yambu kanuma enindu niambu:] ‘Ekupu enamanga buni pulele wendu olemáliinga [ambu yi naa puku yi ambu naa liili] yambuma ui molemele mele penga aku-siku we mulúngi lem kapula.’ nimbu piliiker. ²⁷ Nu ambu liirinu lem ‘Ambale pupili.’ niní kupulanum te naa kurui. Mola nu ambu naa liili yi te mulunu lem ‘Ambu te liambu.’ nikunu numanu liiku naa mundui. ²⁸ Mola nu ambu lífnu lem ulu-pulu-kis te naa tellu. Ambu-wenipuma yi púngi lem akili ulu-pulu-kis te naa-ko telemele. Akiliinga-pe ‘Ambuma yi puku yima ambu liingí kene enini-kene buni pulele wendu ombá.’ nimbu piliipu kene ‘Ulu-buni akuma eni-kene wendu naa upili akiliinga aku-siku naa tngi lem manda.’ nimbu niker.

²⁹ Angmene, na-ni niker mele i-sipa: Enama nondupa pora nimbá tekem akiliinga ena wallú-koltale pekem ena akumanga yi ambu lílíma-ni ambu naa liili yima mele molai.

³⁰ Yambu kola telemelema kola naa tili yambuma mele molku, numanu siku molemele yambuma numanu naa siku molemele yambuma mele molku,

mélema taropu toku liilimele yambuma yambu mélema naa nosuku we molemele yambuma mele molku,

³¹ Ma-koleana mélema-ni uluma telemele yambuma méle akuma numanu kimbu-siku naa molai.

Ya ma-koleale kene mélema kene, ekupu lelemú kanolemulu mélema, pora nimbá tekem, [alsupa kona te wendu ombá tekem akiliinga aku-sili yambuma mele molai].

³² ‘Méle pulele-ni eninga numanuma kundupa memba naa andupili.’ nimbu piliipu kene [aku-sipu niker]. Yi ambu naa liilimále-ni Auliele-ni kanupa kaí piliilimú uluma mindi tembandu numanu kimbu silimú. ‘Auliele-ni numanu sipili.’ nimba kene ulu akuma mindi tepa molemú. ³³ Akiliinga-pe ambu liilimú yili-ni ya ma-kolealiinga mélema numanu kimbu-sipa, ‘Ambale numanu sipili.’ nimba yunu kanupa kaí piliimba uluma piliipa tepa molemú.

³⁴ Aku telemáliinga yunu numanu tale tepa liipa mundulimú. Ambu yi naa

puli molemelema kene ambu-wenipuma kene enini Auliele-nga uluma mindi numanu kimbu-siku molemele. Eninga kalkundu kepe minikundu kepe ‘Auliele-nga méle kake tiliele lipili.’ niku molemele. Akiliinga-pe ambu yi púlíma-ni ya ma-kolealiinga mélema numanu kimbu-siku, ‘Yima numanu sangi.’ niku eninga yima kanuku kaí piliingí uluma teku molemele. ³⁵Na-ni ‘Eni molku konjuku, buni te naa pípili molangi liipu tapunjambu.’ nimbu “Aku-siku teangi.” nimbu niker. Eninga ulu tingí kupulanumele pipi simbundu naa niker. ‘Taki-taki Auliele-nga uluma mindi numanu kimbu-siku teku, ulu sumbi-nílíma mindi teangi.’ nimbu aku-sipu niker.

³⁶ [Aku-sipa akiliinga-pe] yi te ambu-wenipu te kanupa kene ‘Ambu-wenipu akili liimbu.’ nimba ui nimba panjipa kene penga [Krais-nga yili molupa kene] numanu topele topa kene ‘Naa liambu aramele-pe naa liimbu kene ambale tepu kis-simbunje.’ nimba piliipaliinga ambale líímu lem ulu te mólu. Mola yunga numanale-ni ‘Ambale aima liilka.’ nimba pilíímu lem yunu ambale aima kamu liipili. Ambu kanili kamu líímu lem aku tembale ulu te tepa kis naa simba. ³⁷Mola yi te-ni ‘Ambu-wenipale aima naa liimbu.’ nimba yunga numanale-ni tondulu mundupa pilíímu lem, ‘Ambale aima liipili.’ ningí kupulanum te naa lim lem, yu-ni yunga kangiele-ni waka lembale yu-yunu manda mimi-sipa nukúmu lem, kapula, yu-ni ambale naa liimba kene yunu kepe ulu akili tepa konjumbáko. ³⁸Aku lem yi te-ni ‘Ambu-wenipu te liipili.’ niku ui niku panjingéle kamu líímu lem akili tepa konjulímúko. Akiliinga-pe yi te-ni ‘Ambu-wenipu te liipili.’ niku ui niku panjingéle naa líímu lem [Auliele mendepulu piliipa liipa molumbaliinga] akili aima ulu lakupa kaiéle.

³⁹ [Ung-mani te i-sipa mele pelemú:] Ambu tenga yili ui naa kolumba kene yunu yilinga mínele molemú, penga yi te-lupa manda naa pumba. Akiliinga-pe min-yili kolumba kene ‘Yi te-lupa pambu.’ nimba pilíímu lem yunu manda pumba. ‘Yi te lupa naa pupili.’ niku pipi singí kupulanum te mólu, akiliinga-pe yunu yi pumbale ‘Auliele sika.’ nimba tondulu mundupa piliimba yi te pupili. ⁴⁰Akiliinga-pe na-nanu i-sipu piliiker: ‘Yunu alsupa yi te naa pumu lem yunu aima lakupa numanu sipa molumba.’ nimbu piliiker. Niker akili ‘Pulu Yili-nga Minéle-ni na “aku-sikunu ni.” nikemu-na piliipu kene ung ili eni nimbu siker.’ nimbu piliiker.

**8:1–11:1 Yambuma-ni We-Mélema “Oliu Nokolemele Pulu Yambuma”
Niku Angnjiku Popu Toku Langima Kalku Silimele Langima Krais-
nga Yambuma Nungí Kene Manda Mola Mólunje, Akiliinga Ung Te**

**Kolomong-Auli 8 Pulu Yambu Gólu Túlima Mélema
Popu Toku Kalku Siringeliinga Ung Te**

8

¹Ulsukundu molemele yambuma-ni we-mélema angnjiku
“Oliu nokolemele pulu yambuma.” niku langi popu toku kalku

silimele langimanga [ung te eni Korin-yambuma-ni pepá toku na siku walsiringeliinga ung te ekupu niambu:

Eni mare-ni] “[Ulu akili temulú mele] oliu piliipa kungnjuli pelemú.” [nilimele]. [Akili sikanje akiliinga-pe] ‘Piliipa kungnjuli’ ulu akili-ni ‘Oliu kara pamili.’ nilimú; yambuma numanu munjuli ulele-ni yambuma ‘Krais sika.’ niku piliilimili ulele tepa tondulu mundunjulimú. ²Yi te-ni ‘Na aima piliipu kongnjiliu.’ nimba piliilimú yili yunga piliipa kungnjuliele mimi-sipa ui naa pelemú. ³Akiliinga-pe yi te-ni Pulu Yili numanu monjulemú yi kanili Pulu Yili-ni yunu aima kanupa bi silimú.

⁴Akiliinga, we-mélema angnjiku “Oliu nokolemele pulu yambuma.” niku langi popu toku kalku silimele langima [Krais-nga yambuma] nungéliinga ung te niambu:

Eni-kene oliu piliilimulu, ‘Mélema angnjiku kene “Oliu nokolemele pulu yambuma.” nilimele méle akuma sika méle te mólu; we gólu toku angnjilimele. Pulu yambu pulele naa molemele; tilu mindi molemú.’ akili oliu piliilimulu. ⁵Mola yambuma-ni “Pulu yambuma” niku, “Aulima.” niku popu tolemele pulu yambu pulele akiliinga-pe sika mulú-koleana mola ma-koleana sika molkemelanje kepe ⁶oliu [Krais-nga yambuma-ni] piliikumulu, ‘Pulu Yi tiluele mindi molemú. Yu oliunga Lapa. Yunu mindi mélemanga pali Pulu Yili. Oliu ‘yunga yambuma mindi molangi.’ nirim-na yunga yambuma molemulu. Auli tiluele mindi molemú, akili Yesos Krais. Yu-ni mélema pali tirim; kona mululi ulu-pulele yu-ni oliu [mana-yambuma] silimú.’ nimbu piliilimulu.

⁷Akili [oliu mare piliilimulu] akiliinga-pe [Krais-nga] yambu mare akili naa piliilimili. [Krais-nga] yambu mare-ni pulu yambu gólu tuli kanuma ‘Oliu nokolemele pulu yambu sikama.’ niku piliiring mele ekupu kepe aku-siku piliiku kene, ulsukundu yambuma-ni we-mélema popu toku langi kalku silimele langi kanuma noku kene, ‘Ili pulu yambu sikama popu toku kalúngi.’ niku piliiku kene nolemele kene enini mimi-sipa numanu naa pelemú. Enini mimi-sipa numanu naa pelemáliinga ‘Tepu konjukur mola tepu kis-sikernje.’ niku numanu pulele liiku munduku kene ‘Langi kanuma nolemuláliinga oliunga numanukundu tepu kalaru monjulemulu.’ niku piliilimili. ⁸Akiliinga-pe langi nolemulu akuma-ni oliu Pulu Yili molemúna nondupa naa memba pulimú. Langi naa nolemulu ulele-ni Pulu Yili-ni oliu kanupa kene ‘Ulu te teku kis-sikimili.’ nimba kanomba ulu te naa telemú. Mola langi númulu lem Pulu Yili-ni oliu kanupa kene ‘Ulu te teku konjukumele.’ nimba naa-ko kanomba. [Langima-ni Pulu Yili-ni ‘oliu molku konjukumele mola molku kis-sikimili.’ nimba kanomba ulu te naa telemú.]

⁹Akiliinga-pe mimi-siku kanai! ‘Langi te kapula nomulú.’ niku piliikuliinga nungí kene ulu te naa temba akiliinga-pe eni ‘Aku-sipu temulú kene Krais-nga yambu te numanu tondulu naa pulimú yambu

te-ni kanupa kene ‘Langi akuma nombú kene tepu kis-simbu.’ nimba piliimba langima nombánje.’ niku piliiku kene [mimi-siku piliiku nangi].¹⁰ Eninga [piliipa kongnjulimú yambu te] méle te lku tenga angnjiku “Nanga pulu yambale.” niku popu tolemele mélaliinga lkuna pupa pulu yambu gólu tuliele popu toku langi kalku singí langima nombá kene [Krais-nga] yambu te numanu tondulu naa pupaliinga mimi-sipa naa piliilimú yambu te-ni kanupa kene ‘Yu langi akuma pupa nokom mele na akili nombú kene ulu te naa temba.’ nimba piliipa kene yunu kepe sukundu omba langi pulu yambu gólu tuliele popu toku kalungí langi mare nombáko. ¹¹ Eninga yambu te ‘Pulu yambu gólu túlíma ulu te mólu. Langi popu toku méle akili silimele langima ulu te mólu-ko.’ nimba kene langima nombáliinga Krais-nga yambu numanu tondulu naa pulimú yambale, yunga anginele, Krais yunga nimba alko topa kulunjurum yambu kanili, ‘Kamu ulu-pulu-kísima tepa, kamu mindili nomba molupa kis-simba.’ nimba kene aku temba. [Akili kapula naa temba.] ¹² Eni aku-siku eninga angin te numanu tondulu naa pulimú yambale teku kis-siku, yunga numanale teku bemba silimele kene Krais teku kis-silimeleko. ¹³ Akiliinga, na langi noliuma-ni nanga anginele ‘molupa kis-sipili.’ niliu lem kapula na langi akuma alsupa aima naa nombú. Na-ni ulu te tembaliinga yunu ulu-pulu-kísima temba lem na ulu akili aima kamu naa tembu.

Kolomong-Auli 9 Yesos-ni “Nanga Kongunale Tenji-Pai.” Nimba Liipa Mundurum Yima-ni Manda Tingí Mele Ung Te

9:1-18 Yesos-ni Poll “Kongun Tenji-Pui.” Nimba Liipa Mundurum Yili Molupa Kongun Tirimeliinga Méle Kaluli Te Naa Liirimeliinga “Papu Naa Liiker.” Nirim Ung Te

9 ¹ [Eni mare-ni “Poll Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yi te mólu.” nilimeláliinga ung te niambu: Na moliu mele eni kanolemele.] Ung-mani te-ni mola ulu te-ni na manda nokupa kene tembu mele pipi simbaye? Na Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yi te naa moliuye? [“Yesos-ni yi mare “Nanga kongunale tenji-pai.” nimba liipa mundurum yima-ni yu kanuring.” nikimili akili] na oliunga Auli Yesos na naa kanurunduye? Na-ni Auliele-nga kongunale andupu tinjirindeliinga eni Krais-nga yambuma naa molemeleye? [Andupu naa tenjilkanje yunga yambuma molkemelaye?] ² Yambu mare-ni ‘Na Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yi te mólu.’ niku piliilimili akiliinga-pe ‘eni aku-siku niku naa piliilimili.’ nimbu piliiker. Eni Auliele-nga yambuma molemele ulele-ni na Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yili moliu mele liipa ora silimáliinga [‘Aku-sipa yili naa molemú.’ niku piliingí kupulanum te mólu.]

³Na-ni ulu tepu moliuma apuruku kene ['Aku-sipa yi te naa molemú.' niku piliilimili] yambumandu na-ni aku-sipu pundu topu niambu: ⁴"[Oliu Yesos-ni "Nanga kongunale tenji-pai." nimba liipa mundurum yima-ni kongun tenjilimulaliinga] méle kalungí mele, no kene langi kene námili sangi." nilkumulanje 'Manda mólu.' niku piliilimiliye? ⁵Yesos-ni "Nanga kongunale tenji-pai." nimba liipa mundurum yi wema kene, Auliele-nga anginipili kene Pita kene wasie tiring mele na aku-sipu Krais-nga talapena ambu liipu wasie andolkanje manda mólu? ⁶Mola Banapas olsu-ni mindi Auliele-nga kongun andupu tenjilimuláliinga méle kaluliele naa liipulu, Auliele-nga kongunale kene ku-moni kongunale kene tere lepu tepu molembulále 'Kapula.' niku piliikimiliye? [Yesos-ni liipa mundurum yi wema-ni mindi Pulu Yili-nga kongunale telemeláliinga méle kalúlima liilimele mele Banapas olsu aku-sipu manda naa liimbulúye?]

⁷Ami-yi nae-ni ami-kongun tepa kene yunu langi korolemúye? No-waen punie yi nae-ni tepa kene yunga unji-waen-monguma yunu kepe naa nolemúye? Yi nae-ni kung-sipsip ari topa kene sipsip ame naa nolemúye?

⁸Yambuma-ni niku piliilimili mele mindi piliipu kene aku-sipu niker mele sikako. Akiliinga-pe aku niker mele ung-mani te molemúko. ⁹Ung-mani te Moses-ni ung-manima sirim bukna turum akili i-sipa mele:

'Rais-wit monguma wendu pupili.' niku
kung-kaoma wit-unjima anduku kambiliingí kene
'Enini wit mare naa nangi.' niku
kerima pipi singí kene
kapula naa tembaliinga pipi naa sai.
[Kung-kaoma wit nungí tingí kene
'Eninga kongun tekemelaliinga
méle kaluli liingí méle wit kapula nokomele.'
niku munduku kelai.]

Ung-Manima 25:4

nirim. Pulu Yili-ni aku-sipa ung-mani sirimele kungma nokuku kunjingí mele numanale-ni piliipaliinga aku-sipa nirimye? ¹⁰Oliu [yunga kongunale tenjilimulu yima] numanale-ni piliipaliinga ung kanili oliunga [kene wasie] naa ninjirimye? Yambu te-ni punie tembandu ma okulimú yambale kene, [rais-wit punie kanuna wendu omba tolemú kene] yambu te-ni [liipa máku topa] rais-wit kilu tolemú yambale kene, wasie-nale 'Aku tembulú kene puniena langima nombulú.' niku kongun telemebele mele Moses-ni oliunga nimba bukna aku-sipa tunjurum. ¹¹Oliu-ni eninga minimanga langi kaíma andupu panjinjilimuláliinga eni oliunga kangikundu langima singí kene kapula mólu? [Eninga minimanga langi-bo tonjurumulaliinga oliu liiku tapunjuku langi silkimelanje kapula.] ¹²[We-]yi mare-ni eni [Krais-nga ungele mani siku kene] "Méle kalai." ningí kene méle kalúngi lem enindu oliu-ni "Méle kalai." nilkumulanje eni oliu aima méle kapula naa kalkemelaye?

Sika “Méle kalai.” nilkumula kene silkimela akiliinga-pe mundupu kilirumulu. ‘Krais-nga temani-kaiéle andupu topu simulú kupulanumele pipi simba.’ nimbu “Méle kalai.” naa nilimulu. ‘Naa singí kene [kongun andupu temuláliinga] we buni memulú kene kapulako.’ nimbu mundupu kilirumulu. ¹³ [Pulu Yili popu toku kalemele] lku-temboll [Jerusallem angiliimú] akuna kongun telemele yima [Juda-yambuma-ni] Pulu Yili kung mélema silimele lku-tembolluna lelemú kung mélemanga mare liiku nolemele mele naa piliilimiliye? Pulu Yili popu toku mélema kalemele poluna kongun telemele yima akuna langi kalemelemanga mare liiku nolemele mele eni naa piliilimiliye? ¹⁴ Aku-sipa, Auliele-ni ungmani sipa kene nimba mele: “Temani-kaiéle anduku toku silimele yima aku telemeláliinga temani-kaiéle piliiku liilimele yambuma-ni eninga kalkundu liipa tapunjumba mélema sangi liangi.” nirim kanili.

¹⁵ Akiliinga-pe [Auliele-ni] oliu yunga kongunale tenjilimulu yima-ni “Mélema sai.” kapula nimulú nirim mele na [aku-sipu “Mélema sai.” naa nimbu] mundupu keleliu. ‘Eni na sika liiku tapunjangi.’ nimbu ung ima pepá ilinga naa tokur. Eni na kongun teliáliinga méle kaluli te naa silimele kupulanumele pipi siku, méle sika kalkemelanje [Krais-nga kongunale we tenjipu, méle kaluliele naa liiláliinga] nanga bi paka topu kape niliu kupulanumele kepe pipi sinjilkimela, akili kis. Na [mélema naa silimeláliinga] kulundu lem kaí. ¹⁶ Akiliinga-pe [Auliele-ni] na kongun sipa kene “Aima aku-sikunu ti.” nimba na liipa mundurumeliinga na-ni yambuma temani-kaiéle andupu topu siliáliinga nanga bi paka topu nanu kapula kape nimbu numanu simbu kupulanum te mólu. Temani-kaiéle andupu topu naa silkanje na aima molupu kis-silka. Pulu Yili-ni na buni liipa silka. ¹⁷ Nanu numanale-ni piliipu kene “Temani-kaiéle andupu topu sambu.’ nilkanje aku telkaliinga yambuma-ni na méle kalkemela liilkanje kapula. Akiliinga-pe nanu numanale-ni piliipu kene kongun ili naa teliu. [Auliele-ni] kongun ili ‘Na teambu.’ nimba sirim-na tepu konjulialinga [“Enini na méle kalai.” nilkanje kapula mólu]. ¹⁸ Aku lem na méle kaluli nambulkari liimbuye? Nanga méle kaluli liimbále i-sipa mele: Temani-kaí andupu topu siliáliinga méle kaluliele naa liipu we andupu topu siliu akili nanga méle kaluliele. Yesos-ni “Yunga kongun tenji-pui.” nimba na liipa mundurum yi te moliáliinga “Na méle kalai.” nilka mele kapula naa nimbu, kongunale we andupu tenjialiinga na numanu siliu ulele nanga méle kaluliele.

9:19-23 Poll Yambumanga Pali Kongun Kendemande Tinjili Yili Mele Mulurumeliinga Ung Te

¹⁹ [Niker akiliinga ung te wasie niambu:] Na méle kalúlíma liimbundu kongun naa teliu. Na kongun teliáliinga yambu te-ni mola ulu te-ni na naa nokulemú; na yambu tenga-lupa kendemande tinjili yi te mólu. Sika aku-sipu moliu akiliinga-pe na numanale-ni piliipu kene yambu pulele [Krais-nga talapena molemelena] membu pumbundu ‘Yambumanga kendemande tinjili yili mele molambu.’ nimbu

molieu. ²⁰ Juda-yambuma kene molupu kene ‘Enini [Krais-nga talapena] liipu membu sukundu pambu.’ nimbu kene Juda-yambuma molemele mele na aku-sipu molieu. Moses-ni ung-manima sirim kanuma-ni [sika ekupu na naa nokulemú] akiliinga-pe ‘Ung-manima-ni nokulemú yambuma liipu membu pambu.’ nimbu kene na yambu kanuma kene wasie molupu kene enini molemele mele molieu. ²¹ Moses-ni sirim ung-manima-ni naa nokulemú yambuma wasie molupu kene, ‘Enini [Krais-nga talapena] liipu membu sukundu pambu.’ nimbu kene kanu yambu ung-manima-ni naa nokulemú yambuma mele molieu. Akiliinga-pe ‘Pulu Yili-nga ung-manima-ni ekupu na naa nokulemú.’ nimbu naa niker. ‘Krais-nga ung-manima-ni na nukupili.’ nimbu, piliipu liipu telii [akiliinga Pulu Yili-nga ung-manima-ni sika na nokulemúko]. ²² Numanu tondulu naa pulimú yambuma wasie molupu kene ‘Enini liipu membu pambu.’ nimbu kene na numanu tondulu naa puli yi te mele molupu [eninga numanuma tepu bamba sipu ulu mare naa telii]. ‘Yambu mare [Krais-nga talape molemelena] liipu membu pambu.’ nimbu kene na yambu lupa-lupama pali molemele mele na aku-sipu molupu kene ulu lupa-lupama telii. ²³ Na-ni telii uluma pali, [‘Krais-nga] temani-kaiéle tondulu pupili.’ nimbu kene aku-sipu telii. Temani-kaiéle-ni “Pulu Yili-ni oliu tepa konjupa, méle kaí nosinjimúma simba.” nilimú mélema na wasie tepa konjupa sipili liimbundu uluma telii mele telii.

**9:24-27 ‘We Simba Mélale Liamili.’ Nimbu Kene Tondulu
Mundupu Lkisipu Pamilieliinga Ung Te (9:1-27 pali)**

²⁴ [Aku teliáliinga ung te niambu:] Méle kaí te nosulimelale liingíndu [oe toku panjilimelena] yambu pulele kir-kiri liiku kupulanum lkisiku pulimelé akiliinga-pe yambu tilu kumbi-lepa pulimále-ni mindi méle kanili pupa liilimú akili eni naa piliilimiliye? Akiliinga, eni aku-siku [‘Pulu Yili-ni] méle simbama liamili.’ niku kir-kiri liiku tondulu munduku lkisai. ²⁵ ‘Méle kaluli singéle liimulú.’ niku piliilimili yambuma-ni enini kir-kiri liiku lkisiku kaí munjingíndu enale ui wendu naa upili eninga kangima ‘penta nipili.’ niku manda leku lkisilimili. Akiliinga-pe enini kir-kiri liiku lkisiku kene liilimele mélema nondupa kis lelemú. Oliu kir-kiri lipu liilimulu méle kaluliele penga kis naa lepa taki-taki lepa mindi pumba mélale. ²⁶ Aku nimbu piliipu kene, yambu mare we anduku lkisilimili mele naa telii. [‘Méle kaluliele liambaliinga oena sumbi-sipu pambu.’ nimbu aima tondulu mundupu lkisiliu.] Yi tale ki-kumunale telemele kene yi te-ni yi te tombandu ki-kumu-ni wena naa topa, tondulu mundupa gi sipa kaluna sumbi-sipa tolemú mele na aku-sipu tondulu gi sipu telii. ²⁷ Nanga kangiele aima tondulu mundupu nokupu ‘Nanga kendemande-kongun tinjiliele mulupili.’ nilii. ‘Temani-kaiéle yambuma topu silsiliipu andupu kene, penga na-nanu [tepu konjupu naa molombáliinga] méle kaluliele naa simba liimbunje.’ nimbu kene [na aku-sipu nanga kangiele tondulu mundupu nokupu molieu].

**10:1-14 Isrel-Yambuma-ni Tiringeliinga Ulu Buni Mare Wendu Urum Mele
Piliiku Kene ‘Aku-Siku Naa Teangi.’ Nimba Lip-Lipi Turum Ung Te**

10 ¹ Angmene, [‘Tepu molamili.’] nikereliinga [ung te-wasie niambu:] Oliunga anda-kolepalima-ni [tiring mele piliipu kene ‘Aku-sipu naa tepu molamili.’ niker. Enini] tiring mele alsuku mimi-siku piliangi niambu. [Kolea Isip ka-kongun tekú molku Isip munduku kelku wendu oku kene Pulu Yili-ni enini nokumbandu kupana suku mulurum] kupana maniakundu molku, numú [‘Kunduli’ nili] akuna [uring kene akili ekendu-ekendu pupa pala mele tirim, no-numú] ai-suku-singi akuna oliunga anda-kolepali yambuma kupulanum lirimna kimbu kambiliiku oku puring kanili. ² [‘Oliu Krai lumbili pulimulu. Yunga yambuma kamu molamili.’ nimbu no liilimulu mele] oliunga anda-kolepalima Moses-nga yambuma molku yu mindi lumbili pungíndu kupana sukundu puku, no-numúna puring akili no liiring mele tirim. ³ [Kolea-wakana pungí puring kene] Pulu Yili-ni langi sirimele enini pali noku, ⁴ Pulu Yili-ni [ku tenga] no sirimele enini pali nuring. Ku kanili, Pulu Yili-nga kuli, kanili enini-kene tapú-topa purum, ku kanili Krai yunu. ⁵ [Pulu Yili-ni aku-sipa enini nukurum, yu enini-kene wasie puring] akiliinga-pe eni pulele-ni [tiring mele] Pulu Yili-ni kanupa kis piliipa [‘Kolangi.’ nirimaliinga] kolea-wakana kolea lupa-lupamanga eninga ónuma lirim.

⁶ ‘Ui Isrel-yambuma-ni ulu-pulu-kísima tingíndu numanu siku muluring mele oliu ekupu aku-sipu naa molamili.’ nimba Pulu Yili-ni ‘Enini tiring mele temanima bukna mulupili tangi.’ nirim.

⁷ ‘Ui we-mélemandu ‘Oliu nokolemele pulu yambuma.’ niku ambolku popu toku muluring mele naa molai. Aku-siku tiringeliinga Pulu Yili-nga bukna ung te molemú akili i-sipa mele:

‘Yambuma-ni we-méle te angnjiku
akilindu “Oliu nokulemú pulu yambale.” niku
popu toku kaluring mélale
‘Oliu kanupa kaí piliipili.’ niku
kaniliinga kumbi-kerina mania molku
langi noku no noku kene
ola angiliiku au niku uluma tiring.’

Wendu Uring 32:6

nimba molemú mele naa teai.

⁸ ‘Ui yambu mare wapera toku waperanale telsiliiku anduring mele eni naa teai. Ui aku-siku tiring kene Pulu Yili-ni ena tiluna yambu tuwendit-tre tausen turum kuluring.

⁹ Auliele [sika oliu kondu kolupa táka-nimba molupa lkisipa arerembi naa kolemú akiliinga-pe] ‘Yu aku-sipa molemú molumba.’ niku ‘Yunga ungele liipu su sipu oliu numanale-ni piliimulú mele tepu molamili.’ niku aku-siku naa niai. Ui yambu mare aku-siku niku muluring kene Pulu Yili-

ni wambiyema enini muluringna liipa mundurum, akuma-ni enini noku kunjuring kene kuluring kanili.

¹⁰Ui yambu mare Pulu Yili ung-mura siku ‘Yu oliu-kene tepa kis-silimú.’ niring mele eni aku-siku naa teai. Ui aku-siku tiring yambuma Yambu Topa Kunjuli [Angkellale-ni] topa kunjurum.

¹¹Ulu wendu urum ima we wendu naa urum. ‘Ui aku tiring mele uluma yandupa temanima piliiku kene aku-siku naa teangi.’ nirimeliinga ulu ima wendu urum. Ui ulu akuma tiring kene Pulu Yili-ni enini arerembi kolupa kene topa kunjurum. Ekupu ‘Yandupa-yambuma kanuku kene aku-siku naa teangi. Aku-siku tingí kene tembu mele kanangi lip-lipi topu liipu ora sambu.’ nimba ‘Temani akuma bukna tonjai.’ nirimeliinga bukna tunjuring molemú. ‘Yandupa-yambu’ nikerale oliu molamili kolea pora nimbá enama wendu ombá yambu akumandu niker.

¹²Akiliinga, ‘Oliu numanu tondulu pípili molemulu. Enini tiring mele aku-sipu manda naa temulú. Pulu Yili-ni na kanupa kaí piliilimú.’ niku mulungí yambuma piliiku kongnjuku molai. [Kurumanga nuim Seten-ni ‘Eni ulu-pulu-kísima teangi.’ nimba kundi tomba kene] eni ‘Ulu-pulu-kísima temulúnje.’ niku piliiku kanuku kaí teku naa mulúngi lem aima sika ulu-pulu-kísima tingí. ¹³Eni kundi tolemú ulele kepe yambu lupama pali kundi tolemú uluma kepe kundi tolemú uluma lupa-lupa mólu, tilu-sipa mele mindi. Pulu Yili-ni oliu liipa tapunjumbandu ena tiluringa kepe enimbu naa kolupa mundupa naa kelepa, oliu piliipa kanupa mindi molupa nokulemú. Eni [ulu te-ni] kundi tomba kene kundi tomba yambuma Pulu Yili-ni ‘Eninga tondulale mania pupili. Kundi tolemú ulelenga tondulale olandupa pupa yambuma topa mania mundupili.’ nimba naa molemú. Eni [méle-teni] kundi tomba temba kene eni takara toku pungí kupulanum te akisinjimba. Eni [ulu te-ni] kundi tomba kene ‘eni kamu naa liipili, tondulu pangí.’ nimba yu-ni aku temba.

10:14–11:1 Pulu Yili Kene Kuruma Kene Tere Lepu Manda Naa Popu Tomulú Ung Te

¹⁴Na numanu monjuliu yambuma, [eni naa kanuku kaí teku kene ulu-pulu-kis te tingéliinga] we-mélemandu ‘Oliu nokolemele pulu yambuma.’ niku popu toku kalemele méle akuma bulu siku, aku telemele koleama munduku kelku takara toku pai. ¹⁵Na-ni numanu tondulu pelemú yambumandu nikereliinga niker mele eni-enini piliiku apurai. ¹⁶[Yesos Krais-ni “Ili liiku nai.” nirim mele piliipu kene pllawa-bret kene no-waen kene nomulúndu] Pulu Yili-ni tepa konjulimú no-waenele “Angke” nimbu nombu kene nilimulále-ni, Krais-ni oliunga nimba yunga memi onde lepa kulunjurum memale kene liipu tere lepu molemulu kanili. Pllawa-bret puka topu nolemulu kene Krais-nga kangiele kene liipu tere lepu molemulu kanili. Sika niker mola mólu? ¹⁷Akiliinga, bret tiluele mindi nolemuláliinga oliu [kene Krais kene] kangi tiluele mele molemulu. Yambu pulele molemulu akiliinga-pe bret tiluele, oliu yambuma kangi tilueleko.

¹⁸Isrel-yambuma-ni ulu te piliiku telemele mele piliai: Pulu Yili popu toku kung mélema kalku silimele kene Pulu Yili kalku silimele kung méle kanuma

oku nolemele yambuma kene, Pulu Yili popu toku kung mélema kalemele yambuma kene, enini pali numanu tiluna pupili Pulu Yili popu toku kalku molemele kanili. ¹⁹ [Akiliinga-pe] aku nikereliinga ‘Kuma kene unjima kene liiku angnjiku ‘Ima oliu nokolemele pulu yambuma.’ niku langima popu toku kalemele langima-ni ulu te telemú.’ nimbu piliipu kene nikerye? Mola ‘Ku kanuma kene unjima kene akuma-ni ulu te telemú.’ nimbu piliipu kene nikerye? ²⁰ Aima mólu! [Aku-sipu nimbu piliipu kene naa niker.

Niker akili i-sipa mele:] Ulsu molemele yambuma-ni [we-mélema] popu toku kalemele kene kuruma mendepulu koyoku dima siku Pulu Yili naa silimele. [Walsekale Pulu Yili kene kuruma-kene wasie liiku tere leku dima kapula naa singí. Kuruma lupako, Pulu Yili lupako.] ‘Eni kuruma kene wasie tapú-toku naa mulungí kene kapula.’ nimbu piliiker. ²¹ Auliele-nga no-waenele kene langiele kene noku, kurumanga langima noku, liiku tere leku walse tenga puku noku walse tenga puku noku, aku manda naa tingí. Auliele-nga langi-poluna kene kurumanga langi-poluna kene, walse tenga puku noku walse tenga puku noku tingí kapula naa-ko temba. ²² Mola “Auliele-ni oliu numanu kis panjipili.” niamiliye? Yunga tondulale mandupa, oliunga tondulale olandupaye? [Aku-sipa mólu akiliinga yunu mendepulu piliipu numanu monjupu molamili.]

**10:23–11:1 Taki-Taki Telemulu Uluma-ni Pulu Yili-
nga Bi Paka Tonjamili Ung Te (10:14–11:1 pali)**

²³ [Yambu mare-ni niku mele:] “[Oliu Krais-nga yambuma-ni] uluma pali kapula temulú. ‘Mólu!’ nimbá ung-mani te naa pelemú.” [nilimele.] [Sika ung-mani akuma-ni oliu naa nokulemú] akiliinga-pe ulu akumanga pali mare telemulu kene ulu akuma-ni oliu lipa naa tapunjulimú. “Telemulu uluma pali ung te mólu.” nilimelale sika nilimele akiliinga-pe ulu akumanga pali mare telemuluma-ni oliu [Krais-nga yambuma molomulú mele] tepa tondulu naa mundunjulimú. ²⁴ [Oliu Krais-nga yambuma-ni] “Nanu mindi kapula molupu numanu simbu uluma teambu.” ni naa niamili. [Oliunga] anginipili molku kunjingí uluma teamili.

²⁵⁻²⁶ [Akiliinga ulu te i-sipa mele:] Langi maket telemele koleana puku kene “Langi ili-ni kuru koyúnginje? Langi ili-ni we méle-te angnjiku ‘pulu yambu te’ niku popu túnginje?” niku aku-siku langima naa piliiku apuruku, we [taropu toku] liiku nangi. [Akiliinga ung te Pulu Yili-nga bukna molemú, akili i-sipa mele:]

‘Male kene mana lelemú mélema pali kene,
akuma pali Auli Yawe-nga.’

Konana 24:1

[nimba molemú. Pe mélema pali Pulu Yili-nga] akiliinga langima pali numanu liiku munduku naa nai. We walu-siku nai.

²⁷ Krais naa piliili yambu te-ni enindu “Langi wasie námili wai.” nimbá kene ‘Pamili.’ niku pilíngi lem aku kapula. Ung te mólu. Pungí kene singí

langima pali walu-siku nai. Numanale-ni piliiku kene, ‘Ili kapula nomulú mola langi ili-ni gólu tuli pulu yambu te popu toku síngi lem nomulú kene kapula naa temba.’ niku aku-siku numanu liiku naa mundai. Langi singíma ung te naa walsiku walu-siku liiku nai. ²⁸⁻²⁹ Akiliinga-pe yambu te-ni enindu nimba mele: “Langi ili pulu yambu te popu topu kalúmulu.” nimbá mola “Langi ili kuru koyúmulu.” nim lem kapula “Akili nomulú kene oliu nimba sikem yambale-ni ‘Enini piliiku telemele mele oliu aku-sipu piliilimulu.’ nimba piliimba.” niku piliiku kene naa nai. Sika eni-enini numanale-ni ‘Ulu te mólu.’ niku piliilimili akiliinga-pe nimba simba yambu kanili-ni eni Krais-nga yambuma-ni langi akuma piliiku kanuku kene nungí kene kanupa kene yu-ni numanale-ni piliipa kene ‘Na-ni we-mélema popu tombu kene ung te mólu.’ nimba piliimba. Akili kapula naa temba.

[Akiliinga-pe eninga yambu te-ni walsipa piliipa kene nimba mele:] “Na-ni ‘Ulu te teambu.’ nimbu kene ‘Aku tembu kene yambu te-ni ulu tembaliinga piliipa sundupa kene alsupa yu-yunu piliipa tepa kis-simbanje.’ nimbu ulu tembuma piliipu apurupu, mare tepu mare mundupu kelepu naa tepu nambimuna tembunje? Tembu mele nambimuna na-nanu kapula naa piliipu sumbi-sipu tembuye? ³⁰ [Pulu yambu gólu túlima popu toku kalungí] langima yambu mare kene wasie langi nombu molomulú kene Pulu Yili-ndu “Angke” nimbuliinga nombú kene yambu te-ni na-ni tembu mele yunga numanale-ni apurupa piliipa kene nandu “Tekunu kis-sikenu.” nambimuna nimbáye? [Pulu Yili-ndu “Angke” nimbu kene nombú langimanga ung te mólu. Aku tembaliinga yambu te-ni nandu ung te nimbá kene mandaye?]]” nimba walsipa molemúnje?

³¹ Akiliinga, [eninga yambu te-ni aku-sipa nimba walsimbaliinga ung te pundu topu niambu:] Eni langi nungí mola no nungí mola ulu te tingí kene ulu tingí akuma pali tingíndu ‘Pulu Yili kape nimbu yunga bi paka tunjamili.’ niku ulu akuma teai. ³² Juda-yambuma-ni kanuku kis piliilimili uluma naa teku, Juda-yambu naa molemele yambuma-ni kepe kanuku kis piliilimili uluma naa-ko teai. Krais-nga yambu mare-ni kanuku kis piliilimili uluma kepe naa-ko teai. Nu-ni tiní mele yambu te-ni kanupa kene yu-ni tepa kis-simba ulu te naa ti. ³³ ‘Na-ni tembaliinga yambuma pali kapula molangi.’ nimbu uluma pali piliipu apurupu telu mele, aku-siku [teai]. ‘Na-ni tembaliinga na kapula molambu.’ mola ‘Tembaliinga na bi ola mulupili.’ mola ‘Tembaliinga na méle pulele nosambu.’ aku-sipu naa nimbu, ‘Na-ni tembaliinga yambu pulele Pulu Yili-ni tepa liipa, mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa yu-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na liipa munjupili.’ nimbu uluma piliipu apurupu telu [mele eni aku-siku teai].

11

¹ Na Krais tepa mulurum mele piliipu manda lepu molu mele eni aku-siku na tepu molu mele kanuku kene manda leku molai.

**11:2–14:40 Pulu Yili-nga Mini Kake Tiliele-ni Oliu Tonduluma We
Silimú Mele Kene, Máku Topu Pulu Yili Popu Topu Kape Nimbu
Bi Paka Tonjupu Konjumulú Mele Kene, Akuselenga Ung Te**

*11:2-16 Máku Toku Pulu Yili Popu Toku Kape Niku Bi Paka Tunjingíndu Eninga Pengina Méle Te-ni
Panda Toku Pakungérendu Nirim Ung Te*

²Taki-taki na [eni-kene molupu kene tirindu mele] numanu kimbu-siku, ung-bo tonjupu mani sirinduma tondulu munduku ambolku telemeláliinga eni kape nimbu “Aima teku konjulemele.” niker.

³Akiliinga-pe ekupu [ung te wasie] eni piliangi niambu: [Pulu Yili popu toku kape ningíndu i-siku teangi:] Ambuma pali eninga nukúlima eninga yima; yimanga pali nukuliele Krais; Krais-nga nukuliele Pulu Yili. Akili piliiku konjai. ⁴[Eni máku toku molemele kene] eninga yi te-ni Pulu Yili-kene popu topa ung nimbá mola Pulu Yili-ni “Ninjui.” nimba, nimba simba ung te piliipa yambuma nimba simbandu yunga pengale panda tum lem yunga nukuli [yi Krais] tepa kis-silimú. ⁵[Eni máku toku molemelena] ambu te-ni Pulu Yili-kene popu topa ung nimba mawa temba mola Pulu Yili-ni “Ninjui.” nimba, nimba simba ung te piliipa yambuma nimba simbandu yunga pengale panda naa tum lem [yu yi pulimále] yunga nukuli [yi Krais] ‘Pipili kulupili.’ nimba tepa kis-silimú. Pengí panda naa tolemú akili ambu te pengí purúliele molemú mele, yu aku-sipa ambu te mele molemú. ⁶Ambu te yunga pengale panda naa tum lem kapula, “[‘Yunga yili liipa ai naa silimú lam.’ nimba] yambu te-ni yunga pengale kolomong tepa gar sinjipili.” nipili. Mola ambu tenga pengale kolomong tingí mola porongí kene aku-siku tingéliinga yu teku pipili kunjingí lem ‘Na pipili naa tipili.’ nimba yunga pengale panda tupili.

⁷Yili yu Pulu Yili mele tepa, Pulu Yili bi molupa tondulu pupili molemú mele liipa ora silimáliinga yunga pengale panda naa tupili. Akiliinga-pe ambale [yunga pengale panda tolemú kene yunga yili-ni yu nokulemú, yu-ni yili piliipa molemú mele liipa ora silimáliinga] yu-ni yilinga bili paka tonjulemú [akiliinga yunga pengale panda tomba kene kapula]. ⁸⁻⁹Pulu Yili-ni ambaliinga kangí te wendu liipa kene yili naa tirim. Yilinga kangí te wendu liipa kene ambale tirim. ‘Yili-ni ambale liipa tapunjupili.’ nimba kene yili naa tirim. ‘Ambale-ni yili liipa tapunjupili.’ nimba kene ambale tirim. Akiliinga [‘Ambale-ni ‘Na yili-ni nukupili. Yunga bi ola mulupili.’ nipili.’ niker.] ¹⁰Akiliinga, [eni máku toku mulungína] ambale [Pulu Yili-kene popu toku ung nimbá mola Pulu Yili-nga ung te yambuma nimba simbandu] yunga pengale panda tupili. Aku temba kene kanuku kene angkellama-ni ‘Yu-ni yunga yilinga ungma piliipa liipa molemú.’ niku kanungí.

¹¹⁻¹² Akiliinga-pe eni Auliele-nga ambu yi molemelema [tiluna tapú-toku mulungí kene kapula]. Ambuma eni-enini ulu mare teku, yima eni-enini ulu mare teku, mulungí kene kapula naa temba. Ambuma-ni yima liiku tapunjuku, yima-ni ambuma liiku tapunjuku, telemele kene manda. Sika [Pulu Yili-ni] ui-pulu-pulu ambale yilinga kangiele-ni tirim, akiliinga-pe ekupu yima ambumanga kangina wendu olemele, akiliinga-pe enini pali Pulu Yili-ni telemú akiliinga [ambuma kene eninga yima kene aku-siku kapula-kapula molemele kene manda]. ¹³ Ulu te eni-enini apuruku piliiai: [Eni máku toku mulungína] ambu te-ni yunga pengale panda naa topa Pulu Yili-kene popu topa ung nimbá kene kaiye? ¹⁴ Yambuma-ni [eninga pengima] telemele mele oliu temulú mele liipa ora silimú. ‘Yi te ‘yunga pengi-di omba sulu pupili.’ nimba kene mundupa kelelemú kene telemú akili-ni yu-yunu tepa pipili konjulimú.’ nimbu piliilimulu. ¹⁵ Akiliinga-pe ‘Ambu te-ni ‘yunga pengi-di omba sulu pupili.’ nimba kene mundupa kelelemú kene telemú akili-ni yu-yunu tepa konjupa yunga bi paka tolemú.’ nimbu piliilimulu. Pulu Yili-ni ambaliinga pengi-di ‘we omba sulu pupa [yunga pengale] panda tupili.’ nimba silimáliinga [we omba sulu pulimále kapula]. ¹⁶ Yambu te-ni ya “Teai.” niker mele piliipa kis piliipaliinga “Gólu tokum. Nikem akili lawa tepa nimba kis-sikem.” nimba ‘Na-kene tombulupu niambu.’ nim lem yambu kanili ung ili piliipili: Oliu telemulu mele ulu te-lupa mólu. [Koleamanga pali] Pulu Yili-nga yambu-talapema-ni kepe aku-sikuko telemele. Akili piliipili.

11:17-34 Yesos Kolumbandu Yu Lumbili Anduli Yima Wasie Langi Nuring Mele Akili Piliipu Kene Tapú-Topu Molupu Langi Nomulúndu Tepu Konjumulú Mele Ung Mare

11:17-22 Korin-Yambuma Auliele-Kene Tapú-Toku Langi Noku Mulungíndu Teku Kis-Siring Mele Ung Te (11:17-34 pali kanui)

¹⁷Eni ekupu ulu te telemeláliinga na-ni eni mani simbundu kape nimbu táka-nimbu mani simbu naa teker. [Liiku máku toku Auliele-ni makó topa “Nanga” nirim langima noku mulungíndu máku toku] ulu mare tingí mele niambu:

Eni máku toku molku telemele uluma-ni eni liipa tapunjupa ‘Numanu tondulu pupili molangi.’ nilimú ulu te naa pelemú. Eni máku toku molku kene teku kis-siku, molku kis-singí uluma mindi telemeláliinga na-ni eni kape nimbu kene naa niker. ¹⁸Ui kumbi-lepu na-ni i-sipu niker: ‘Eni Krais-nga yambuma máku toku molku kene eni numanu tale yupuku mele liiku munduku kene talape lupa-lupa niku molemele mele.’ niku silimele piliilii ‘akili mare sika nikimili.’ nimbu piliiker. ¹⁹Eni numanu tale yupuku mele liiku munduku kene talape lupa-lupa niku molemele uluma-ni eni mare Krais-nga yambuma sika molku yunga ungele tondulu munduku piliilimili mele liipa ora silimáliinga [‘eni mare sika aku-siku molku kis-silimele.’ nimbu piliiker].

²⁰ ‘[Auliele-nga bili paka tonjupu yu kape nimbu] yu-kene tapú-topu langi námili.’ niku máku tolemele akiliinga-pe sika aku-siku langi naa nolemele. ²¹ Eni [yambuma-kene wasie langi nungí langima meku oku kene] ‘Yambuma pali ui wangi.’ niku nokuku naa molku, eni lupa-lupa langima nolemele. [Aku telemeláliinga] yambu mare [korupa molemeláliinga langi te naa meku penga olemele yambuma] engle-ni kolemele; yambu mare no-waen pulele noku kelep tolemele. Aku telemeláliinga piliipu kene [“Auliele-kene tapú-toku langima naa nolemele.” niker]. ²² [Akili nambimuna telemeleye?] Eni [taki-taki] no noku langi nungí lkuma naa angiliimúye? ‘Auliele-nga yambu-talapele kanupu kis piliipu liipu ai naa sipu, Auliele-nga yambu mare mélema mólu tolemú yambuma tepu pipili konjamili.’ nimulú kene manda.’ niku piliiku aku-siku telemeleye? [Aku telemeláliinga] na-ni eni nambulka ung te niambuye? Eni [telemele akumanga] “Papu tekemele.” nimbu eni kape niambuye? Eni aima kape naa nimbú.

**11:23-26 Yesos Kolupa Kene Mulú-Koleana Olandu Pumbandu
Pllawa-Bret Kene No-Waen Kene Liipa “Nangi.” Nimba Sirimeliinga
Temanele Poll-ni Kelepa Turum Ungele (11:17-34 pali kanui)**

²³ Eni nimbu sirindu ungele ui Auliele-ni yandu na nimba sirim. [Ung kanili piliilkimilánje telemele mele naa telkemela.] [Ung kanili i-sipa mele:]

[Judas-ni] Auli Yesos yunga ele-túma
ui naa liipa sipili sumbulu kaniliinga
[Auliele kene yu lumbili anduli yima kene
langi noku muluring kene]

Auliele yu-ni pllawawa-bret te liipa,

²⁴ [Pulu Yili-kene] “Angke” nimba kene ambulupa puku topa
[yu lumbili anduli yima] sipa kene nimba mele:

“Ili nanga kangiele [eni liiku nai].

Nanga kangiele ‘eninga’ ninjipu

[‘Na tangi.’ nimbu] simbu teker ili.

Penga-penga kepe, nanga kangiele ‘eninga’ nimbu

tenjimbu teker akili mele ‘Alsupu piliamili.’ niku

bret ili “Nanga kangiele.” nimbu siker mele

eni aku-siku bret te noku kene liiku manjai.” nirim.

²⁵ Penga enini langima noku pora siring kene yu-ni
[bretele-kene tirim mele] aku-sipako no-waen kapale
liipa kene [enini sipa kene] nimba mele:

“No-waen [eni siker] ili nanga memale.

[Pulu Yili-ni ‘Eni-kene tembu.’ nimba,]

ung te nimba panjipa mi lirim ung kona kanili.

Na kolupu kene nanga memale onde lembaliinga

ung konale kamu wendu ombá.

Penga-penga kepe, na ‘eninga’ nimbu
nanga memale onde lembu teker mele
‘Alsupu piliamili.’ niku kene
no-waen alsuku i-siku nai.” nirim.

²⁶Auliele alsupa mania naa upili bret ili kene no-waen ili kene taki-taki nungí
kene aku-siku tingí ulele-ni eni Auliele kulurum mele yambuma liiku ora singí.

**11:27-34 Yambuma Auliele-ni ‘Teangi.’ Nirim Mele Piliiku Kene Bret
Kene No-Waen Kene Nungíndu Eninga Numanuma Liiku Sumbi Naa Siku
Nungí Kene Kapula Naa Temba Mele Ung Te (11:17-34 pali kanui)**

²⁷Akiliinga, Auliele-ni “Yu piliiku nai.” nirim bretele kene no-waenele kene
yambu te-ni nombandu [‘Ulu te mólu.’ nimba Auliele-ni kanupa kis piliimba]
ulu te tepa kis-silimú kene aku telemú ulele-ni yu ‘Auliele-nga kangiele kene
memale kene akusele-ni ulu te naa temba.’ nimba liipa ai naa silimú. Aku-
sipa telemú ulele ulu-pulu-kis te telemú. ²⁸Aku telemáliinga yambu te yunga
numanukundu apurupa piliipaliinga bretele kene no-waenele kene nupili. We
walu-sipa naa nupili. ²⁹Yambu te-ni Auliele-nga kangiele nimba naa piliipaliinga
bretele kene waenele kene we walu-sipa num lem aku telemáliinga yu-yunu ulu
buni te ‘wendu upili.’ nimba aku telemú, akiliinga sika Pulu Yili-ni “Yu-kene
buni wendu upili.” nimbá, akiliinga “Numanuna apuruku piliiku kene nangi.”
niker. ³⁰[Aku-siku teku kis-silimele] akiliinga eninga yambu pulele kangima
tondulu naa pupili molku, kuruma kanuku liiku, mare kolemele.

³¹Akiliinga-pe oliu-ni telemulu mele oliuliu [numanukundu] apurupu piliipu
kene [Auliele-ni “Nangi.” nirim langima nolkemelanje] mindili nomulú ulu te naa
pelka. ³²‘Ya ma-koleana yambuma teku kis-silimelaliinga Pulu Yili-ni enini kolea-
kísina liipa mundumba kene oliu wasie aku-sipa naa tipili.’ nimba Auliele-ni oliu
ulu telemuluma kanupa kis piliipa kene oliu mani simbandu ulu-bunima silimú.

³³Akiliinga, nanga angmene, eni [Auliele kene angenali kene tapú-toku]
langi nungíndu oku máku tolemele kene yambu mare wangi nokuku molku
kene, wasie langi nai. ³⁴Yambu te engle-ni kulum lem yunga lkuna ui langi
nupili. ‘Engle-ni kolupu máku topu kene tepu kis-simulú kene Pulu Yili-ni
oliu pali mindili simba.’ nimba kene aku-sipa ui tepa kene mákuna pupili.

Ung ekendu we pelemú akiliinga-pe penga na eni mulungína ombu
kene eni mani simbu.

**Kolomong-Auli 12 Oliu Krai-nga Yambuma Kangi Tiluele Molemuláliinga
Kimbu Kima Mele Pulu Yili-nga Minéle-ni Oliu Moke Tepa Silimáliinga Ung Te**

*12:1-11 Pulu Yili-nga Minéle-ni ‘Pulu Yili-nga Uluma Oliu Lupa-Lupa Teamili.’ Nimba Tonduluma
Lupa-Lupa Moke Tepa Silimú Ung Te*

12 ¹[Kapula,] angmene, Pulu Yili-nga Mini Kake Tiliele-ni Krai-nga
yambuma tonduluma moke tepa silimáliinga [pepá toku siring

pepána walsiku piliiringeliinga ekupu ung te pundu topu ‘Mini Kake Tiliele-ni silimú tonduluma] mimi-siku piliangi.’ nimbu akuma eni nimbu sambu:

²Eni ui Krais-nga yambu-talapena ulsu muluring kene [yi mare-ni] eni gólu toku mani siring kene ‘Sika’ niku piliiku kene eni lawa tekú, méle ung naa nili we-mélemandu ‘Ima oliu nokolemele pulu yambuma.’ niku mélema popu toku kalku, ulu akuma ui tiring mele piliilimili.

³Akiliinga, eni ung te aima piliangi, nimbu sambu: Pulu Yili-nga Minéle-ni ambululemú yambu te-ni “Yesos molupa kis-sipili.” aima kapula naa nimbá. “Yesos yu Auliele.” nilimele akili we naa nilimeleko. Mini Kake Tiliele-ni ambululemú yambuma-ni mindi “Yesos yu Auliele” nilimele. Akili piliiai!

⁴Minéle-nga we silimú tondulu lupa-lupama pelemú akiliinga-pe silimú Mini tiluele mindi. ⁵Auliele-nga kongun oliu-ni tenjilimulu kongun lupa-lupama pelemú akiliinga-pe [“Kongun teai.”] nilimú Yi-Auli tiluele mindi molemú. ⁶Kongun telemulu tondulu lupa-lupama pelemú akiliinga-pe tondulu akuma pali yambuma silimú Pulu Yili tilu mindi molemú.

⁷[Krais-nga yambuma pali] ‘Anju-yandu liiku tapunjangi.’ nimba Minéle-ni oliu tonduluma lupa-lupa moke tepa silimú. We naa silimú. ⁸[Akili i-sipa mele:]

Ungma apurupa sumbi-sipa nimba kunjuli tondulale Minéle-ni yambu te silimú.

Pulu Yili-nga ulumanga puluma piliipa kungnjuli tondulale Mini tilu akili-ni mindi yambu te-ko silimú.

⁹‘Pulu Yili mawa tembu mele aima sika temba.’ nimba tondulu mundupa piliili tondulale Mini tiluele-ni-ko yambu te silimú.

Kuru tomba yambuma tepa kaí tili tondulale Mini tiluele-ni-ko yambu te silimú.

¹⁰Ulu-tonduluma tili tondulale yambu te sipa,

Pulu Yili-ni “Ninju!” nimba ung nimba silimúma piliipa yambuma nimba sili tondulale yambu te sipa,

Minéle-nga ungma kene uluma kene, kurumanga ungma kene uluma kene, piliipa mimi-sipa apuruli tondulale yambu te sipa,

bo-ung lupa-lupama naa piliipa we walu-sipa lili tondulale yambu te sipa,

bo-ung lupa-lupa we walu-sipa lili ung kanuma piliipa [‘Yambuma piliangi.’ nimba] topele topa nimba sili tondulale yambu te sipa, [aku-sipa tondulu lupa-lupama Mini tiluele-ni moke tepa] silimú.

¹¹Tondulu akuma pulele akiliinga-pe Mini tiluele. Tondulu akuma pali Mini tiluele-ni mindi tenjilimú. Yu-yunu numanale-ni piliipa tonduluma moke tepa yambuma lupa-lupa silimú.

**12:12-31 Kangi Tilueliinga Kimbu-Ki Méle Pulele Angiliimú Mele
Oliu Aku-Sipu Molemulu Ung Te (12:1-13:3,8-9, 14:1 pali)**

¹² [Minéle-ni tondulu lupa-lupama yambuma lupa-lupa moke tepa silimáliinga pulele i-sipa mele:] Kangiele kimbu-ki méle pulele angiliimú akiliinga-pe kangi tiluele. Sika kangieliinga kimbu-ki méle pulele angiliimú akiliinga-pe méle akuma liipa tere lepa kangi tiluele. Krai yu aku-sipako molemú. [Yu kangi tiluele akiliinga-pe méle pulele. Yunga kangieliinga mélema oliu.] ¹³ Oliu Juda-yambuma kene, Juda-yambu naa molku ulsukundu molemele yambuma kene, méle kaluli naa liiku kongun we tinjili kendemande-yambuma kene, yambu te-ni naa nokupa eni-enini we molemele yambuma kene, oliu pali ‘Enini yambu kangi tiluele molangi.’ nimba Mini [Kake Tili] tiluele-ni mindi no liinjirim. [Pulu Yili-ni] ‘No mele nangi.’ nimba sirim nurumulu Mini tiluele mindi [oliunga pali numanuna molemú].

¹⁴ Oliu piliilimulu, kangiele yu méle tiluele mindi mólu. Yu méle aima pulele liipa tere lepa kangi tiluele. ¹⁵ Akiliinga, kimbele-ni nimba mele: “Na kili mólu akiliinga na kangieliinga méle te mólu.” nilkanje yu kangina angiliimáliinga yu kangieliinga méle te we naa angiliilkaye? [Kimbele-ni aku nilkanje kepe yu kangina naa angiliimba kupulanum te wendu naa olka.]

¹⁶ [Mola] kumale-ni nimba mele: “Na mongale mólu akiliinga na kangieliinga méle te mólu.” nilkanje yu kangina angiliimáliinga yu kangieliinga méle te we naa angiliilkaye? [Kumale-ni aku nilkanje kepe yu kangina naa angiliimba kupulanum te wendu naa olka.]

¹⁷ Kangiele pali mongale mendepulunje kangiele-ni nambi-sipa ungma piliilkaye? Kangiele pali kumele mendepulunje kangiele-ni nambi-sipa mélemanga murama piliilkaye?

¹⁸ Akiliinga-pe [kangiele pali aku-sipa mólu.] Pulu Yili-ni ‘Kangina mélema angiliipili.’ nirim-ma yunu ‘I-sipa i-sipa angiliipili.’ nimba numanale-ni piliirim mele “Angiliipili.” nirim. [Kangieliinga mélema we walu-sipa naa angiliimú.] ¹⁹ Kangieliinga méle tiluri mindi angiliilkanje yu sika kangi te mólu. ²⁰ Akiliinga-pe kangiele aku-sipa mólu. [Kangina] kimbu ki méle pulele angiliimú akiliinga-pe liipa tere nimba yu kangi tiluele.

²¹ [Akiliinga,] mongale-ni kilindu nimba mele: “Nu naa molkenanje na-nanu molupu konjulka.” manda naa nilka. Pengale-ni kimbeldu “Nu naa molkenanje na-nanu kapula molka.” manda naa-ko nilka.

²² Akiliinga-pe aku-sipa mólu. Kangieliinga méle angiliimúmanga mare piliipu kene ‘Akuma ulu te mólu. Akuma-ni kongun tondulu te naa telemú.’ nimbu piliilimulu mélema naa angiliilkanje kangiele aima kapula naa molka. ²³ Kangina angiliimú méle mare ‘Méle kaíma mólu.’ nilimuluma mimi-sipu nokulemulu; ‘Kanupu kaí naa piliilimulu mélema.’

nimbu ‘Mokeringa angiliilkanje oliu pipili telka.’ nilimulu mélema mimi-sipu panda tolemulu; ²⁴kangieliinga méle mare ‘We angiliimba kene ulu te mólu.’ nimbu panda naa topu ‘We lipili.’ nimbu kekelemulu. [Aku-sipu kangieliinga mélema lupa-lupa piliipu apurupu telemulu] akiliinga-pe kangina angiliimú mélema pali Pulu Yili-ni ‘Tere leku angiliangi.’ nirim. Kangina méle mare ‘Bi naa mulúlima.’ nilimele akuma Pulu Yili-ni ‘Aima kumbina mulupili.’ nirim. ²⁵‘Kangieliinga mélema pula toku lupa-lupa ele-tu naa angiliipili. Anju-yandu tilu-siku nokuku molangi.’ nimba [Pulu Yili-ni ‘Kangieliinga mélema pali kapula-kapula angiliipili. Te bi mululi, te bi naa mulúlima mólu.’] nirim. ²⁶Kangieliinga méle te buni telemú mola mindili nolemú kene kangieliinga mélema pali buni tipili mindili noku molemeleko. Kangieliinga méle te kape nilimele kene kangieliinga mélema pali méle kanili kene wasie numanu siku molemeleko.

²⁷Kapula, [kangielendu nikereliinga ung te enindu niambu:] Eni pali Krais-nga kangiele; eni lupa-lupa kangi kaniliinga mélema. ²⁸‘Krais-nga yambu-talapeliinga kongun teangi.’ nimba Pulu Yili-ni yambuma tondulu lupa-lupama sirim.

Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pai.” nimba liipa mundurum yima Pulu Yili-ni ui kumbi-lepa makó topa ‘Aku-siku molangi.’ nimba, tale-sipa yu-ni “Ninjai!” nimba ung nimba silimúma piliiku yambuma niku silimele yambuma makó topa ‘Aku-siku molangi.’ nimba, yupuku-sipa [ungma mimi-siku piliiku] yambuma ung-bo tonjuku mani silimele yambuma makó topa ‘Aku-siku molangi.’ nimba, pe [Pulu Yili-ni mindi manda telemú mele] ulu-tonduluma telemele yambuma makó topa ‘Aku-siku molangi.’ nimba, kuru tolemú yambuma teku kaí tinjilimele yambuma makó topa, yambuma liiku tapunjulemele yambuma kene, kongun lupa-lupama nokuku konjulemele yambuma kene, bo-ung lupa-lupa naa piliilimilima we walu-sipa lelemele yambuma kene, akuma pali makó topa ‘Aku-siku molangi.’ nimba [aku-siku sumbi-siku teku mulungí tonduluma eni lupa-lupa moke tepa sirim].

²⁹Yambu akuma pali Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pai.” nimba liipa mundurum yima molemeleye?

Mola akuma pali Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba silimúma piliiku yambuma niku sili yambuma molemeleye?
Mola akuma pali ungma ung-bo tunjuli yambumaye?
Mola akuma-ni pali ulu-tonduluma telemeleye?

³⁰Mola yambu akuma pali kuru tolemú yambuma teku kaí tinjingí tondulale pelemúye?

Mola akuma-ni pali bo-ung lupa-lupa naa piliilimilima kapula we walu-sipa lemeleye?

Mola yambu akuma-ni pali yambu mare-ni bo-ung lupa-lupa we walu-sipa nilimele ungma sumbi-siku piliiku ['Yambuma piliangi.' niku] topele toku yambuma niku silimeleye?
 [Aima mólu. yambu tiluele-ni mindi uluma pali kapula naa telemú.]
³¹Akiliinga-pe ['Mini Kake Tiliele-ni] tondulu moke tepa we silimúmanga te liambu.' niku piliiku kene [yambuma] olandupa [liipa tapunjilimú] tonduluma eni tondulu munduku 'Aima liamili.' niku numanu kimbu-siku molai.

12:31–13:13 Oliu [Yambuma] Numanu Monjumuláliinga
Ung Te (12:27-31 kene wasie kanui)

['Tondulu olandupa akuma liamili.' níngi lem kapula akiliinga-pe] ekupu na-ni eni ulu aima kaí olandupale teku mulungí mele nimbu simbu teker.

13 ¹[Ulu kanili yambuma numanu monjumulú ulele.] Yambuma-kene ung nimbúndu ma-koleana pali yambuma-ni bo-ung lupa-lupa lelemelema kene, angkellamanga bo-ung lelemele ungma kene, [yambuma] numanu naa monjupu we nilkanje na aku-sipu ungma we nilka. Bella [we] toku, bikull ung [we] silimele kene ung pulele we nilimú [ung-pulele] mele mindi ung akili-ni ulu te naa telka. ²Pulu Yili-ni "Ninjai!" nimba ung nimba silimúma manda piliipu yambuma numanu naa monjupu we nimbu sipu, [Pulu Yili-nga] ungmana puluma pali mo tolemú-na we-yambuma-ni naa piliilimili ung-puluma yambuma numanu naa monjupu we piliipu, yambuma numanu naa monjupu ung lupa pelemúma pali we piliipu kongnjupu, 'Sika temba.' nimbu tondulu mundupu piliiliu ulele-ni ma-pangi te 'anju pupa tenga angiliipili.' nimbu, aku-sipu uluma [yambuma] numanu naa monjupu we telkanje na bi aima naa mululi yi wéle molka. ³'Yambu korupama langi taropu toku liiku nangi.' nimbu nanga méle nosiliuma pali ku liipu enini numanu naa monjupu we moke tepu silkanje, mola yambuma numanu naa monjupu kene ['Yambuma tepu liambu.' nimbu] 'Nanga kangiele tepi-ni kamu nupili kalupu kene kolambu.' nimbu aku telkanje [yambuma] numanu naa monjulkaliinga ulu akusele-ni na naa liipa tapunjulka.

⁴[Yambu te-ni yambuma] numanu monjupa kene yambuma-ni yu teku kis-singí kene lkisipa arerembi naa kolupa anju pundu naa tolemú. Yambu te-ni [yambuma] numanu monjupa kene enini kondu kolupa liipa tapunjilimú. Yambu te-ni [yambuma] numanu monjupa kene yambu méle pulele nosuku tondulu pulimú yambuma kene numanu kis naa panjilimú. [Yambuma] numanu monjulemú yambu te-ni ['Na aima piliipa kungnjuli yili. Aima ulu-tondulu olandupama telii.' nimba] yu-ni yunu kape nimba bi paka naa tolemú. ⁵[Yambuma numanu monjulemú yambu te-ni yambuma-kene] kara pupa mong naa kondupa, yu-ni yunu mindi 'Uluma

teambu.’ mola ‘Mélema liambu.’ nimba numanu kimbu-sipa naa molupa, yambuma-kene lkisipa arerembi naa kolupa ung-mura naa sipa, yambuma-ni yu tekú kis-silimele kene mundupa kelepa ‘Pundu tambu.’ nimba numanu liipa mundupa naa molemú. ⁶Yambu te-ni [yambuma] numanu monjupa kene yambu mare-ni ulu mare tekú kis-silimele kene kanupa kene numanu naa sipa, ulu sumbi-nílima mindi telemele kene kanupa kene numanu silimú. ⁷[Yambuma] numanu monjupa kene, [enini yu-kene tekú kis-silimele kene] ‘enini-kene buni te wendu upili.’ naa nilimú. ‘Sika [Pulu Yili-ni enini liipa tapunjumba kene numanu tondulu pupili molku, molku kunjingi.]’ nimba tondulu mundupa piliipa, [‘Aku-siku sika topele toku mulunginje.’ nimba] kanupa nokupa molupa, ulu buni tílima telemele kene kepe enini mundupa naa kelepa numanu monjupa mindi molemú.

⁸⁻¹⁰Numanu munjuli ulu-pulu akili pora naa nimbá, lepa mindi pumba. [Mini Kake Tiliele-ni silimú tonduluma temba mele yu aku-sipa naa temba.] Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba silimúma piliiku yambuma niku silimele tondulale lepa mindi naa pumba; bo-ung lupa-lupama naa piliiku walu-siku lelemele tondulale pora nimbáko; [Pulu Yili-nga ung manga puluma] piliipa kungnjuli pelemú tondulale mania pumbako. Ekupu ung manga puluma pali naa piliipu laye-kolte mindi piliipu, Pulu Yili-ni ung nimba silimú ungma pali piliipu naa nimbu sipu laye-kolte mindi piliipu nimbu silimulu. Akiliinga-pe penga uluma pali kamu wendu ombá, ulu sika akuma wendu ombá kene, ekupu ulu laye kis lepa tondulu naa pulimú uluma kamu mania pupa pora nimbá, akiliinga, Pulu Yili-nga ungma piliiku niku silimele ulele kene, bo-ung lupa-lupama walu-siku lelemele ulele kene, Pulu Yili-nga ung manga puluma piliiku kongnjulemele ulele kene sika pora nimbá.

¹¹[Ya ‘Ulu sikama wendu ombá kene ulu telemulu ulu akuma kapula naa lelemúma pora nimbá.’ niker akili kangambulama ai lelemele mele.] Na kang-kelú kene molupu kene kangambulama-ni ung niku, numanale-ni piliiku, numanu kimbu-siku molemele mele na aku-sipu ung nimbu, numanale-ni piliipu, numanu sumbi-sipu mulurundu. Akiliinga-pe na ai lepu yili molupu kene kangambulama telemele mele mundupu kilirindu. ¹²[Niker akili i-sipa mele-ko:] Kariyapana mélemanga minima sumbi-sipu naa kanolemulu mele ekupu [Pulu Yili-nga] méle kanolemulumu aku-sipu kanolemulu; akiliinga-pe penga [mulú-koleana pupu molupu kene] sumbi-sipu kanomulú. Ekupu [Pulu Yili-nga] uluma laye tepu mindi piliiliu, akiliinga-pe yu-ni ekupu na moliu mele sumbi-sipa kanupa piliilimú mele penga aku-sipu na-ni yu molemú mele sumbi-sipu kanupu piliimbu.

¹³Aku lem,

‘Sika’ nimbu tondulu mundupu piliili ulele kene,

‘Pulu Yili-ni oliu [mulú-koleana memba pupa] ‘Kamu molku konjangi.’ nimba tepa liimba enale sika wendu ombá.’ nimbu numanu sipu nokupu molemulu ulele kene,

[yambuma] numanu munjuli ulele kene,
ulu yupuku akuma ekupu pelemú. Akiliinga-pe [yambuma] numanu
munjuli ulu akili aima olandupa.

**14:1-25 Pulu Yili-ni “Ninjai!” Nimba Ung Nimba Sirimuma Piliiku
Yambuma Niku Siring Ulele Kene, Bo-Ung Lupa-Lupama Naa Piliiku
Walu-Siku Liring Ulele Kene, Ulu Tiring Akuselenga Pulu Yili-
ni Yambuma Tondulu We Sirim, Ulu Kanuselenga Ung Te**

*14:1-12 Poll-ni “Pulu Yili-nga Ungma Yambuma Niku Singí Tondulale ‘Aima Liamili,’ Niku Piliangi.”
Nirim Ung Te (12:27-13:13 kene wasie)*

14 ¹ [Yambuma numanu munjuli ulu akili aima olandupa akiliinga]
eni yambuma taki-taki tondulu munduku numanu monjuku
molai. Mini Kake Tiliele-ni tondulu we silimúma ‘Aima liamiliya!’ niku
numanu kimbu-siku molangiko. Tondulu kanumanga tondulu te olandupa
‘Aima liamili.’ niku piliingí akili Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba
silimúma piliiku yambuma niku singí ulele.

² Aku nikereliinga pulele i-sipa mele: [Eni piliilimili,] yambu te-ni
[yambuma kepe] yu kepe naa piliilimili bo-ung te we walu-sipa lepa
ung te nilimú kene yu-ni ung nilimúma yambumandu naa nilimú; yu-ni
nilimú ungma piliilimili yambuma-ni kepe kapula naa piliingéliinga yu
Pulu Yili-kene mindi nilimú kanili. [Pulu Yili-nga] Minéle-ni ‘Yu aku-
sipa ung te nipili.’ nilimáliinga yu kene, yu-ni walu-sipa nilimú ungma
piliilimili yambuma kene, enini ung-pulele naa piliilimili, ung-pulu akili
mo topa pelemú, Pulu Yili-ni mindi piliilimú ³ akiliinga-pe Pulu Yili-ni
“Ninjui!” nimba ung nimba silimúma piliipa yambuma nimba silimú
yambale-ni yambumandu sumbi-siku piliingí ungma nilimú akiliinga
yu-ni nilimú ungele-ni yambuma liipa tapunjupa ‘ ‘Sika’ niku tondulu
munduku piliilimili ulele kamu olandupa tondulu munduku piliangi.’
nimba, ‘Enini ulu kaíma teangi.’ nimba, ‘Enini buni te pemba kene
eninga numanuma tondulu pupili molangi.’ nimba, liipa tapunjilimú.

⁴ Yambu te-ni bo-ung naa piliilimú te walu-sipa nilimú kene yunu-ni
yunga numanale mindi ‘tondulu pupili.’ nilimú; akiliinga-pe Pulu Yili-
ni “Ninjui!” nimba ung nimba silimúma piliipa yambuma nimba silimú
ung akili-ni Krais-nga talapena sukundu molemele yambuma pali liipa
tapunjupa ‘numanu tondulu pupili.’ nilimú. ⁵ ‘Eni pali bo-ung lupa-lupama
walu-siku lelkemelanje kaí.’ nimbu piliiker. ‘Leangi.’ nimbu piliiker
akiliinga-pe na-ni ‘Teangi.’ olandupa nimbu piliiker mele i-sipa: ‘Pulu
Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba silimúma piliiku yambuma niku singí
kene aima kapula.’ nimbu piliiker. Yambu te-ni ung te-lupa walu-sipa
lepa yambuma mani simba kene Krais-nga talapena sukundu máku toku
molemele yambuma yu-ni mola yambu te-ni ‘Yambuma ungeliinga pulele

piliiku kene numanu tondulu pupili molangi.’ nimba ung kanili topele topa yandu yambuma nimba naa símu lem Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba silimúma piliiku yambuma niku silimele ulu akili olandupa, bo-ung lupama walu-siku leku yambuma piliangi topele toku naa niku silimele ulele mandupa.

⁶ Angmene, ili piliai! Na eni molemelena ombu kene, bo-ung naa piliilimili te lepuliinga ung nimbu silkanje aku telkale-ni eni manda liipu tapunjulkaye? Eni liipu tapunjumbundu Pulu Yili-ni na liipa ora simba mele eni liipu ora simbu mola Pulu Yili-nga ung marenga ung-puluma eni nimbu simbu mola Pulu Yili-ni “Ninjui.” nimba, nimba simba ung te piliipu kene eni nimbu simbu mola eni ung mare mani simbu. [‘Eni numanu tondulu pupili liipu tapunjambu.’ nimbu kene bo-ung naa piliilimili te lepuliinga eni mani naa silka.] ⁷ [I-sipa mele:] We lepa mo naa tuli méle mare kepe ung silimelema-ni ung nilimele kene yambuma-ni ung-pulele nambi-siku piliilkimiláye? Kulap-mingi mola gita mola aku-sili mélema ung silimele kene méle akuma-ni ungma sumbi-siku naa nilkimelanje yambuma-ni ung akumanga bima kepe ung-puluma kepe lupa-lupa nambi-siku apuruku piliilkimilaye? [Kapula naa piliilkimilá.] ⁸ Mola ‘Máku toku ele teangi.’ niku kene bikull mimi-siku ung naa silkimelanje nambi-siku ungele piliiku kene ele tingíndu máku tolkemelaye? Manda mólu-ko.

⁹ Eni kepe aku-sipako. Eni kerina ungele sumbi-siku naa niku, bo-ung naa piliilimili te leku yambuma mani singí kene penga yambuma-ni nambi-siku ung kanuma piliingíye? Aku-sikunu telláliinga nu-ni nunu tenga molku kene niní ungele yambuma liipa tapunjulka mele naa tellu. Ungele aima we mindi nullu. ¹⁰ [Akiliinga ung te i nikerko:] ‘Ya ma-koleana bo-ung lupa-lupa pulele sika lelemele akiliinga-pe te naa piliiku ung-pulele naa pípili walu-siku lelemele ung te mólu.’ nimbu piliiker. ¹¹ Akiliinga, yambu te-ni ung te lepa kene ung te nimbáma na naa piliimbu kanupa kene ‘Yu kolea tenga-lupa yi te.’ nimba piliimba. Na-ni kepe yunga nimbá ungele naa piliipu kene ‘Yu yi te-lupa lem.’ nimbu piliimbu. ¹² [Eni naa piliilimili bo-ung lupa-lupa lelemele kene] eni kepe aku-siku telemeleko. Pulu Yili-nga Minéle-ni we silimú tonduluma ‘aima liamiliya.’ niku piliilimili-na ‘Krais-nga talapena molemele yambuma yunga ungma sumbi-siku piliiku liiku numanu tondulu pupili mulungí mele liipa tapunjumba tonduluma liipu kene kongun teamili.’ niai.

**14:13-25 Bo-Ung Lupa-Lupama Naa Piliiku Walu-Siku Liring
Ulelenga Poll-ni Ung Te Nirim Ungele (14:1-25 pali)**

¹³ Akiliinga, [‘Na tondulu te liimbáliinga Krais-nga yambuma numanu tondulu pupili liipu tapunjambu.’ nimba kene] yambu te-ni ‘Bo-ung te naa piliilimulu te walu-sipu lepu yambuma ung te niambu.’ nimba kene Pulu Yili mawa tepa kene ‘Ung nimbále topele topu yambuma nimbu simbu

tondulale na si.’ nipili. ¹⁴Na-ni Pulu Yili-kene popu topu ung nimbúndu bo-ung naa piliiliu te walu-sipu lindu lem nanga minéle-ni yu-kene ung niliu akiliinga-pe nanga numanale ulu te naa tepa we pelemú. ¹⁵Aku lem na nambulka teambuye? [Na-ni i-sipu tembu.] Nanga minéle-ni [bo-ung naa piliiliu te walu-sipu lepu] Pulu Yili-kene sika popu topu ung nimbú akiliinga-pe numanale-ni kepe [bo-ung piliiliále lepu] Pulu Yili-kene ung nimbúko; minéle-ni sika [bo-ung naa piliiliu te-ni] konana te nimbú akiliinga-pe numanale-ni kepe [bo-ung piliiliále-ni] konana nimbúko. ¹⁶Eni eninga minima-ni [bo-ung naa piliilimilima-ni] Pulu Yili kape níngi lem máku toku molemele yambumanga yambu te nu-ni niní ungele-ni Pulu Yili-kene “Angke” niní mele sumbi-sipa naa piliipa kene nambi-sipa “Aku niku mele tipili.” nimbáye? [Manda naa nimbá.] ¹⁷Eni Pulu Yili-kene “Angke” níngi mele sika mimi-siku níngi akiliinga-pe ung níngíma-ni yambu kanili ‘Numanu tondulu pupili.’ nimba liipa tapunjumba ulu te naa temba.

¹⁸Na bo-ung naa piliiliu ungma walu-sipu lepu wale pulele ung niliu, eni bo-ung naa piliilimili ungma walu-siku leku wale koltale mele ung nilimele akiliinga na-ni Pulu Yili-kene “Angke” niliu. ¹⁹Akiliinga-pe ‘Krais-nga talapena-yambuma na-kene wasie máku topu molemulu kene yambuma-ni sumbi-siku piliingí ungma aima gar sipu nimbu simbu kene aima kaí. Bo-ung naa piliilimili te walu-sipu lepu yambuma ung aima sulu-tepu nimbu simbu kene aima kis.’ nimbu piliiker.

²⁰Angmene, kangambula kelúma-ni numanuna piliilimili mele eni aku-siku naa piliangi. Kangambula-pamema walu-siku molku ulu-kisma piliiku kuni naa teku teku molemele mele mindi eni aku-siku kangambula-pame mele molai. Akiliinga-pe eni yambu-yumanga numanu pelemú-na numanuna piliilimili mele eninga numanu aku-sipa pípili piliiku molai. ²¹[Bo-ung naa piliilimilima lelemeláliinga] Pulu Yili-nga Ung-Manima Molemú Bukna ung te molemú akili i-sipa:

‘Auliele-ni nimba mele:

“ ‘Yambu imandu ung te niambu.’ nimbu kene

‘Yi mare bo-ung lupa lingí yima-ni ninjangi.’ nimbú.

Kolea-lupa yambu marendu “I-siku ninjai!” nimbu

ung nimbu simbu kene piliiku kene

yambu ima niku singí akiliinga-pe yambu kanuma-ni

nanga ungele niku sinjingí kene kepe

nanga ungele naa piliiku liiku bulu singí.”

nirim.’

Asaya 28:11-12, Ung-Manima 28:49

mele bukna molemú.

²²Akiliinga, bo-ung naa piliilimili lupa-lupama walu-siku lelemele ulu-tondulu akili-ni eninga mákuna molemele yambu mare ‘Sika’ niku naa piliiku yunga yambu naa molemeláliinga Pulu Yili-ni mindili simba

yambuma enini liipa ora silimú. Akiliinga-pe Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba silimúma piliiku yambuma niku silimele ungma-ni eninga mákuna molemele yambu yunga yambu molemelema liipa ora silimú. Ung kanuma-ni ‘Sika’ niku naa piliiku Pulu Yili-nga yambuma naa molemele yambuma naa liipa ora silimú.

²³ Aku lem Krais-nga talapena-yambuma pali máku toku molku kene, yambuma-ni pali ung ningíndu bo-ung lupa-lupa naa piliilimili ungma walu-siku leku molangi Pulu Yili-nga ungele mimi-siku naa piliilimili yambu mare mola Pulu Yili-nga ungele ‘Sika’ niku naa piliilimili yambu mare sukundu oku bo-ung lupama leku ung niku singíma pilíngi lem ‘Enini Krais-nga yambuma numanu naa pepa kelep tuli yambuma molemele.’ niku naa piliingíye? [Aku-siku niku piliingí] ²⁴ akiliinga-pe Pulu Yili-ni ung mare nimba silimúma eni pali piliiku [anju-yandu] mákuna yambuma niku siku molangi ‘Sika’ niku naa piliilimili yambu mare mola Pulu Yili-nga ungele mimi-siku naa piliilimili yambu mare oku pilíngi lem eni niku singí ungma-ni yambu kanuma enini yambu kísima molemele mele liipa ora sipa, enini ‘Oliu ulu-pulu-kis tili yambuma lam.’ niku piliiku, ²⁵ enini sika numanuna mo topa pípli molemele mele [ui naa piliilimili] akili mokeringa lembaliinga molemele mele sumbi-siku piliingí. Kanu-kene enini [ulu telemelema piliiku kis piliiku kene] tamalu peku Pulu Yili popu toku bi paka tonjuku kene niku mele: “Pulu Yili eni [Krais-nga yambuma]-kene sika wasie molemú.” ningí.

**14:26-40 Krais-nga Yambuma Máku Toku Molku Kene Pulu Yili Popu
Toku Kape Ningíndu Uluma Teku Kunjingí Mele Ung-Pulu Te**

²⁶ Angmene, aku lem, eni máku toku molku kene nambi teangi niambuye? Eni [Pulu Yili popu toku kape niku ung piliingíndu] máku toku molku kene eni lupa-lupa ulu mare pemba.

Yambu te konana nimba,

yambu te ung-mani te sipa,

yambu te Pulu Yili-ni yu ung-pulu te nimba silimále yambuma nimba sipa,

yambu te bo-ung naa piliilimili ung te walu-sipa lepa kene eni ung te nimba sipa,

yambu te ung kanili nimbá mele [Mini Kake Tiliele-ni yunga

numanuna nimba simba mele piliipa kene] topele topa eni nimba sipa, eni aku-siku teku mulungí. Ulu tingí akuma ‘Krais-nga talapena-yambuma numanu tondulu pupili molangi.’ niku tingí. [We naa tingí.]

²⁷ Yambu mare-ni bo-ung naa piliilimili ungma leku ung mare walu-siku ningíndu yambu tale mindi niangli. Mola yambu yupuku ung mare walu-siku níngi lem mandanje. Angere mola angere te-guli aima mólu. Enini ungma ningíndu walsekale naa niku, lupa-lupa niangi. Ningí kene [enini níngi mele Mini Kake Tiliele-ni yambu tenga numanuna molupa

kene nimba simba kene piliipa kene] yambu kanili-ni eninga ungma topele topa yambuma yandu nimba sipili. ²⁸Yambu te-ni bo-ung lupa te walu-sipa nimbá ungele topele topa yambuma nimba simba yambu te naa mulúm lem Krais-nga yambuma máku toku mulungína ung te naa nipili. ‘Pulu Yili kene olsu piliambili.’ nimba ung akili nipili.

²⁹Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba simbama yambu tale mola yupuku-ni piliiku kene yandu niku sangi. Ung kanuma yambuma niku singí kene we mulungíma-ni mimi-siku piliiku ‘Sika Pulu Yili-nga ung te mola we nikimilinje?’ niku piliiku apuruku konjangi. ³⁰⁻³¹[Yambu te aku-sipa ung te piliipa kene yambuma nimba sipa angiliipili] Pulu Yili-ni [mákuna molumba] yambu te ung te nimba símu lem ui ung nimba sipa angiliimba yambalendu [“Na ung te numanale-ni piliikerele niambu.” nimbá kene] ui nimba sipa angiliimba yambale mania mulupili, [“Te niambu.” nimbá yambale ola angiliipa kene Pulu Yili-ni yu ung nimba simbale yambuma nimba sipili.] Pulu Yili-ni eni tilu-tilu nimba “Ninjui.” nimba, nimba simba kene piliiku kene yambuma niku singíndu ‘Ung nimbu simulú akuma-ni yambuma Pulu Yili-nga ungma sumbi-siku piliiku liiku, numanu tondulu pupili molangi.’ niku kene lupa-lupa kapula niku singélinga liiku tere leku niku siku naa angiliangi. ³²Pulu Yili-ni ung mare nimba silimúma piliiku yambuma niku silimele yambuma eninga kerima kapula nokolemele [akilinga eninga ung ningí enama wendu ombá kene ung piliingíma yambuma niku singí. Ena te naa lemba kene ‘We molupu ung piliikerele naa niambu.’ niku manda we mulungíko.] ³³Aku nikereliinga pulele i-sipa mele: Pulu Yili-ni [yunga talapena-yambuma] ‘Numanu lupa-lupa pípili teku bemba siku molangi.’ nimba [tonduluma silimú] yili naa molemú. Yu ‘Yambuma numanu tiluna pupili táka-niku kapula-kapula molangi.’ nilimú yili molemú. [Tonduluma silimú akili ‘Yambuma liiku tapunjangi.’ nimba silimú.]

Koleamanga pali Krais-nga talapena sukundu [Pulu Yili-nga] yambu kake tífima máku toku molku kene [aku-siku] telemele.

³⁴[Mákumanga ulu te wasie telemele mele enini tingí mele i-sipako:] Krais-nga talapena-yambuma máku toku mulungína ambuma-ni ung naa niangi. Ung-mani te-ni [‘Mákuna] ambuma-ni ung naa niangi.’ nilimú kanili. [Pulu Yili-nga] ung-mani te-ni ‘Ambuma liiku ai-siku molai.’ nimba pelemú mele piliiku kene ambuma-ni mákuna ‘Yambuma nokamili.’ niku naa molku, liiku ai-siku molai. ³⁵Ambuma enini ung marenga mola ulu marenga puluma [naa piliiku kene] ‘piliamili.’ niku kene enini lku-koleandu puku kene eninga yima walsiku piliangi. Mákuna sukundu ambu te-ni ung te nim lem aima kapula naa temba. Aku-sipa tembaliinga yu-ni yunu tepa pipili konjumba.

³⁶[Nambi-timuye?] ‘Oliuliu Pulu Yili-nga ungele ui-pulu-pulu piliipu kene yambuma nimbu sirimulaliinga [oliuliu ung kaniliinga pulele piliipu kene ‘Teamili.’ nimbu piliilimulu mele manda temulú].’ niku piliikimiliye? Mola ‘Pulu Yili-nga ungele oliunga koleana mindi urum-na oliuliu mindi

piliipu liirimulu.’ niku piliikimiliye? ³⁷Eninga yambu te yu ‘Pulu Yili-ni “Ninju!” nimba ung nimba silimúma piliipu yambuma nimbu siliu yambale molu.’ nimba pilíímu lem, mola yu ‘Mini Kake Tiliele-ni na yambuma liipu tapunjumbu tondulu te sirim-na tondulu akili na-kene pípili molu.’ nimba pilíímu lem, na-ni ya pepá topu sikereliinga ungma “Sika Auliele-ni “Teai.” nirim ungma pepána tokum.” nimba, nimba sipili. ³⁸Mola aku-sili yambu te-ni ya “Teai.” niker mele naa tepa [“Pepá tokur ungma Auliele-nga ung-manima.” naa nimba,] mundupa kilímu lem yu kepe [“Auliele-nga ung te piliikerele niambu.” nimbá kene] yu munduku kelku yunga ungele naa-ko piliai.

³⁹Akiliinga, nanga angmene, ‘Pulu Yili-ni ung te nimba simbale aima piliipu yambuma nimbu sambu akiliinga [Mini Kake Tiliele-ni aku-sipu manda tembu tondulale sipili.’ niku] numanu kimbu-siku molai. Akiliinga-pe yambu te-ni [Mini Kake Tiliele-ni aku-sipa kapula temba tondulale simba-na] bo-ung naa piliimba te lepa ung te nimbá kene “Nipili.” niangiko. ⁴⁰[Eninga mákuna aku-siku teangi] akiliinga-pe [Pulu Yili popu toku kape niku bi paka tonjuku kaí munjingíndu] ulu tingíma pali táka-niku sumbi-siku teku, yambuma teku bemba naa sinjai.

Kolomong-Auli 15 Kolupa Kene Lomburupu Ola Molomuláliinga Ung Te

15:1-11 Krais Kolupa Lomburupa Ola Mulurum Temanele

15 ¹Angmene, ‘Ui enindu Yesos Krais-nga temani-kaiéle topu sirindu piliiring mele alsuku apera naa siku, piliangi.’ nimbu alsupa nimbu para sipu kene ung kanumanga puluma nimbu sambu: Ung kanuma ui piliiku liiring, ekupu ambululimeláliinga tondulu nipili angiliimili. ²Temani kaí kanili, akili Yesos Krais-ni tirim mele na-ni enindu nimbu sirindu ung kanili, ambolku gi siku kene ‘Aima sika.’ niku tondulu munduku piliiring mele alsuku munduku naa kilíngi lem temani-kaí kanili-ni Pulu Yili-ni eni tepa liipa, mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa, yu-kene wasie molku kunjíngi kupulanum-na liipa munjurum, akuna molemele mele mulungí. Mola na-ni temani-kaiéle topu sirindu mele mimi-siku naa piliiku, akili we ‘Sika’ niku piliiring lem temani-kaí akili-ni eni tepa naa liilimú naa liimba.

³Ung kumbina aima olandupale na ui piliipu liirindu mele eni nimbu sirindeliinga [na-ni enindu aku-sipu kelepu niker]. Ung kanili i-sipa: Pulu Yili-nga bukele-ni nilimú mele Krais oliunga ulu-pulu-kis telemulumanga alko topa kulunjurum. ⁴Pe ónu tiring. Ónu tiring kene pe Pulu Yili-nga bukele-ni nilimú mele yu wale tale pepa kene yupuku-sipaliinga lomburupa ola mulurum kanili. ⁵Pe [lomburupa ola molupa kene] yu lumbili anduli yi Pita mulurumna pupa [‘Yu-ni na lomburupu ola mulundu mele kanupili.’ nimba] pupa mokeringa angiliirim. [Aku tepa kene] pe

yu lumbili anduli yi rurepu pali muluringna ‘Enini yu kanangi.’ nimba pupa mokeringa angiliirimko. ⁶Pe anginipili paip-andret mele tiluna muluringna ‘Yu kanangi.’ nimba purumko. Yu kanuring yambu akuma ekupu yandupa pulele we molemele, akiliinga-pe mare kuluringko. ⁷Pe yu Jemis mulurumna ‘Na kanupili.’ nimba pupa kene, pe yu-ni “Nanga kongunale tenji-pai.” nimba liipa mundurum yima pali [yu lomburupa ola mulurum mele] ‘kanangi.’ nimba pupa mokeringa angiliirim. ⁸Aima aelega na [Poll] mulurunduna ‘Kanambu.’ nimba omba mokeringa angiliirim. Na yi aima kis, na kangambula nomba omba pulimú kangambula kanu melale molupu kona manda naa molumbu mele mulurundu akiliinga-pe yu-ni na mulurunduna omba mokeringa angiliirim.

⁹Na Krais-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yi te-ko akiliinga-pe na aima mandupa mele moliu, yu-ni nimba liipa mundurum yi lupa akuma olandupa mele molemele. Na-ni Pulu Yili-nga yambu-talapele tepu kis-sipu mulurundeliinga ‘Na Yesos-ni liipa mundurum yi te’ nilimele kene na pipili telemú. ¹⁰Akiliinga-pe na moliu mele Pulu Yili-ni na we kondu kulurumeliinga aku-sipu moliu. Pe yu-ni na we kondu kolupa kene [na-kene tepa kunjurum] mele we naa pelemú. Na [we kondu kolupa liipa tapunjurumeliinga] aima mindili sipu kongun tepu, Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pai.” nimba liipa mundurum yimanga na kongun mindili sipu tondulu mundupu tirindu mele olandupa, enini kongun tiring mele mandupa. Akiliinga-pe na-nanu mólu. Pulu Yili-ni na we kondu kolupa kene [liipa tapunjupa na-kene tapú-topa mulurumeliinga] na aku-sipu manda kongun tirindu. ¹¹Akiliinga-pe na-ni Pulu Yili-nga ungele nimbu sirindu akili kapulako. Mola Yesos-ni liipa mundurum yi wema-ni Pulu Yili-nga ungele niku siring akili mandako. Oliu-ni pali nimbu sirimulu ungele tiluele mindi. Ung kanili eni [Korin yambuma-ni] piliiku liiku kene ‘Sika-ungele’ niku tondulu munduku piliiring.

**15:12-34 Krais Kolupa Kene Kangi Pali Lomburupa Ola
Mulurumeliinga Yunga Yambuma Kepe Aima Sika Aku-Siku
Kangi Pali Lomburuku Ola Mulungí Ung Te (15:1-58 pali)**

15:12-19 Krais Kolupa Kene Lomburupa Ola Naa Molkanje Akiliinga Ung Te

¹²Akiliinga-pe Krais kolupa kene lomburupa ola mulurum mele sika yambuma nimbu silimulu lem eni mare-ni “Yambuma kolku kene lomburuku ola naa mulungí.” nambi-siku aku-siku mele niku molemeleye? ¹³Yambuma aima sika penga lomburuku ola naa mulungí lem Krais yu kepe ui lomburupa ola naa mulurum. [“Ónale we mana pelemúko” nilkimula.] ¹⁴Pe Krais lomburupa ola naa molkanje oliu-ni [yunga] ungele eni nimbu silimulale ulu te naa telkako, eni ung kanili piliiku ambolku molemelále ulu te naa-ko telka. We piliiku ambolkemela.

¹⁵Ulu te-lupa wasie telkako: Krais lomburupa ola naa molkanje oliu-ni “Krais yu kulurum kene Pulu Yili-ni ‘Lomburuku ola mului.’ nimba topa makinjirim.” nimbu silimulu mele Pulu Yili-ndu gólu tolkemelako. Akiliinga-pe yambuma aima sika penga lomburuku ola naa mulungí lem Pulu Yili-ni Krais ui “Lomburuku ola mului.” naa nilkako. ¹⁶Yambuma [ónu-koleana] topa suru sipa ola naa monjumba lem Krais kepe topa suru sipa ola naa munjorumko. ¹⁷Pe Krais ui topa ola naa monjulkanje eni piliiku ambululimele ungele-ni ulu te naa telka, ulu-pulu-kis tiringma yandupa ekupu kepe numanuna we pípili molkemela. ¹⁸Pe Krais [kolupa kene lomburupa ola naa molkanje yu] yambumanga nimba tinjirim mele ‘Sika aku tinjirim.’ niku tondulu munduku piliiku kene ung kanili piliiku ambolku kene [ónu-koleana] uru pelemelé yambuma kepe [lomburuku ola naa molku,] mindili noku molku kis-singí koleana pulkimela. ¹⁹Pe ekupu ya ma-koleana mindi yu-ni oliu tepa liipa kene penga kolumulú kene oliu tepa naa liilkanje yambuma-ni we-yambuma kondu kolemele mele mandupa, yambuma-ni oliu aima olandupa kondu kolkemelanje kapula.

15:20-28 Krais Aima Sika Lomburupa Ola Mulurumele. Penga Walse Tondulu Kísima Pali Topa Mania Mundupa, Mélema Wasie Pali Nokopa Kene, ‘Pulu Yili-ni Nukupili.’ Nimba Yu-Yunu Wasie Pulu Yili Simba. (15:1-58 pali kanui)

²⁰[Krais lomburupa ola naa molkanje oliu kolupa kene lomburupu ola naa molkemelako, akili sika] akiliinga-pe Krais kolupa kene aima sika lomburupa ola mulurum. Kanu-kene, langi te ui pulu monjupa mong tilu tolemú kene kanupu kene ‘Penga pali tomba lem.’ nimbu piliilimulu, aku-sipa mele yu kolupa kene aima sika lomburupa ola mulurumeliinga piliipu kene ‘Yu sika’ niku tondulu munduku piliikuliinga uru pelemelé yambuma kepe aima sika penga Pulu Yili-ni topa makinjimbako.’ nimbu piliilimulu. ²¹Yi te-ni ui tirim ulu kanili-ni kululi ulu-pulele ma-koleana wendu urum pelemáliinga aku-sipako yi te-ni kepe penga tirim ulu kanili-ni kolemele yambuma lomburuku ola mululi ulu-pulele ma-koleana wendu urum pelemúko kanili. ²²Kumbi-lepa mana-yi Adam-ni tirimeliinga oliu yunga pulu lelemú yambuma pali kolemulu, aku-sipa Krais-ni tirimeliinga yunga pulu lelemú yambuma pali topa makinjimba kene kelepu lomburupu ola molupu kona molomulú. ²³Akiliinga-pe Krais-kene oliu walsekale lomburupu ola naa molomulú. Ui kumbi-lepa Krais; penga yu kelepa mania ombá kene yunga yambuma.

²⁴[Penga yu ombá kene yunga yambuma lomburupu ola molomulú] kene penga ma-koleale pora nimbá. Yu-ni gapmanoma pali kene, gapmanomanga uluma kene, kolea sukundu yambuma-ni nokolemele uluma kene, ulu-tonduluma kene, [yambumanga kene kurumanga kene] ulu-tonduluma pali yu-ni topa mania mundupa kene, pe yi nuim kingele molupa mélema pali nokulemú nambale yu-ni Lapa Pulu Yili simba.

²⁵ [Uluma aku-sipa wendu ombá nikereliinga pulele i-sipa:] Pulu Yili-ni yunga ele-túma pali topa mania mundumbandu ui Krai yu yi nuim kingele molupa mélema pali nokumba. ²⁶ Ele-túma topa mania mundupa pora sipa kene penga kamu kululi ulu-pulele topa mania mundumba. ²⁷ [Yu-ni aku tembaliinga,] ung te Pulu Yili-nga bukna molemú ung akili-ni nimba mele:

“Pulu Yili-ni nimba mele:

“Mélema pali yu-ni nukupili.

Mélema yunga maniakundu lipili.”

nirim.”

Konana 8:6

nimba aku-sipa nilimú. Akiliinga-pe Pulu Yili-ni “Mélema pali nukupili. Mélema yunga maniakundu lipili.” nirim ung kanili-ni Pulu Yili yunu wasie ‘Nukupili.’ nimba naa nirim, mólu. Sika Pulu Yili-ni ‘Mélema pali mandupa, Krai mélemanga pali olandupa mulupili.’ nimba nirim yili molemú akiliinga-pe Pulu Yili yunu nambi-sipa méle-tenga maniakundu molumbaye? Kupulanum te mólu. ²⁸ Penga Málale-ni mélema pali topa mania mundumba, yu mélemanga pali nokumba kene ena kanili kene yu kepe mania mele molumba. Penga Málale-ni nimba mele: “Nandu ‘Mélema pali topa mania mundupa yi nuim kingele mulupili.’ nirim Pulu Yili yu mélema pali kam-kamu yi nuim kingele alko topa molupa kene nokupa mulupili. Na kepe yunga maniakundu molambu.” nimbá. Kanu-kene Pulu Yili mélema aima pali nokupa molumba.

²⁹ Ekupu [yambu kolemelema lomburuku ola mulungéliinga ung te i-sipu nikerko:] Yambu kulúlima sika lomburuku ola naa mulungí lem yambu mare [Krais-nga yambuma molku kene] kolemelemanga nambulka ung-pulu tenga ‘Enini liipu tapunjamili.’ niku alko toku no liilimeleye? [Eninga yambu mare-ni niku mele:] ‘[Pulu Yili-ni] kolemele yambuma topa naa makinjimba.’ nilimele akili sika lem yambu mare nambimuna liiku tapunjuku alko toku no liilimeleye? [Nambulka ulu te temba niku aku telemeleye?] ³⁰ [Mola yambu kolemelema lomburuku ola naa mulungí lem] oliu kepe nambi telemulu yambumaye? [Telemulu mele nambimuna telemuluye?] Oliu temani-kaiéliinga kongunale andupu telemuláliinga taki-taki oliu-kene buni wendu olemúma-ni oliu topa konjumba telemú akili nambimuna aku telemuluye? ³¹ Angmene, taki-taki ‘Na kolupu pora siker.’ nimbu piliiliu. ‘Eni-kene Auli Yesos Krai-kene wasie tapú-toku molemele mele na yambuma aima kape nimbu molui.’ niker akili gólu naa topu aima sika niker mele ‘Taki-taki ‘Na kolupu pora siker.’ nimbu piliiliu.’ niker akili aima sika nikerko. ³² [Ya kolea-auli] Epesas [Krais-nga temani-kaiéle topu siliáliinga na kot tenjiku kene] ‘Méle-takarama kene ele teambu.’ niku na akuna liiku munduring akili enini ‘Yu-yunu numanale-ni piliipa kene kongun ili telemú.’ niku pilíngi lem mong toku niku sangi. ‘Na méle nambulka mélema liimbu.’ nimbu

kene kolea-auli Epesas méle-takarama kene ele telemuluye? Yambu kolemelema Pulu Yili-ni ‘Lomburuku ola molangi,’ naa nimbá lem

“Opali kolumulú akiliinga

ekupu [‘Numanu sipu molamili,’ nimbu]

no kene langi kene [pulele

we] nombu molamili.”

Asaya 22:13

niamili. ³³ [Akiliinga-pe yambu mare-ni eni kundi toku “Ulu kis te teamili.” níngi lem] ung akili piliiku ‘Aku teamili,’ aima naa niai.

[Akiliinga ung molemú kanili. Akili-ni nimba mele:]

‘Uluma teku kis-silimele yambuma-kene

eni-kene tapú-toku mulúngi lem

eninga teku kis-silimele uluma-ni

eninga teku konjulemele ulu kaíma

kamu topa mania mundumba.’

nilimú. ³⁴ [Yambu mare-ni “Yambuma lomburuku ola naa mulungí.”

nilimele] kelep-ung-languku nilimele kanuma munduku kelku, numanu-

bo pípili molai. Ulu-pulu-kis telemele mele alsuku naa teai. Eninga

yambu mare-ni Pulu Yili molemú mele naa piliiku yu-kene tapú-toku naa

molemeláliinga piliipu kene “Aku-siku teai.” niker. ‘Eni mare Pulu Yili

naa piliilimili.’ niker akili piliiku kene pipili kulúngi lem eni kapula pipili

kulungí.

15:35-58 Oliu Lomburupu Ola Molupu Kene Kangi Lupa

Angiliipili Molomulú Ung Te (15:1-58 pali)

³⁵ Akiliinga-pe yambu te-ni walsipa piliipa kene nimba mele: “Yambu kulúlima nambi-siku lomburuku ola mulungíye? [Lomburuku ola mulungí kene] kangi nambílima angiliimbaye?” nilimúnje. ³⁶ Ung akili lawa tepa nimba kis-sili ungele. [Langi-boma telemú mele piliangi niambu:] Langi-bo naa kulúlima puniena mundúngi lem purupa mulie topa wendu naa ombá. Langi-bo kulúlima mindi puniena mundulimele kene kona pupa wendu olemú kanili. ³⁷ [Akiliinga ung te:] ‘Langi-bo te puniena mundamili.’ niku kene unji mong tuli te penga molumba akili mele niku kene ui liiku naa panjilimele. Mong te mindi liiku panjilimele. ‘Kanapa upili.’ niku kanapa monguma liiku panjilimele. Kanapa unji penga mong topa angiliimbama ui naa liiku panjilimele. Rais-wit akuko. Unji-mong túlima penga molumba mele liiku naa mundulimele. Wit-monguma mindi. Langima pali akuko telemele. ³⁸ Langi-bo lupa-lupama penga molumba mele Pulu Yili-ni ui nimba panjipa ‘Unji-gomúma i-sipa i-sipa wendu omba molupa langi i-sipa i-sipa tupili.’ nilimú mele langi lupa-lupama puniena mundulimele kene ‘Aku-sipa ola omba mulupili.’ nilimú kanili.

³⁹ [Kangima aku-sipako.] Kangima pali tilu-sipa mólu. Yambumanga kangima lupa; owa kungmanga kangima lupa; keramanga kangima

lupako; omamanga kangima lupako. ⁴⁰Mulúna angiliimili mélema lupa; mana lelemele mélema lupako. Akiliinga-pe mulúna angiliimili mélema kanupu kaí piliilimulu mele lupa, mana lelemele mélema kanupu kaí piliilimulu mele lupako. ⁴¹Enale yunga au kaí te-ko nilimú; kaliimbale yunga au kaí te-ko nilimú; kombukantupuma au kaí te-ko nilimú; kombukantupuma tilu-siku au naa-ko nilimele, kombukantupuma eninga lupa-lupa au kaí nilimeleko.

⁴²Kolemele yambuma lomburuku ola mulungí kene aku-sipa tembako. [Ui kangi angiliimále lupa; penga kangi angiliimbale lupako.] Ui angiliimú kangi ónu telemele akili purupa kis lelemú kangiele; Pulu Yili-ni kangi kanili topa makinjimba kene lomburupa ola molumba kangiele purupa kis naa lemba kangiele. ⁴³Kangi ónu telemele kangi akili méle kisele, kanupu kis piliilimulu; kangi lomburupa ola molupa kene angiliimbale kangi kaiéle, kanupu kaí piliimulú kangiele. Kangi ónu telemelale tondulu naa pelemú kangiele; kangi lomburupa ola molumbále tondulu aima pemba kangiele. ⁴⁴Kangi ónu telemele akili ma-koleana [mindi] manda molemú kangiele; kangi lomburupa ola molumbále mulú-koleana manda molomba kangiele.

Ya ma-koleana molomulú kangi te angiliimú lem mulú-koleana molomulú kangi te aima sika angiliimbako. ⁴⁵Aku-sipa mele [Pulu Yili-nga] bukna ung te molemú. Ung kanili-ni nimba mele:

“Ui kumbi-lepa mana-yi Adam
[Pulu Yili-ni tepa mimi tepa kene]
‘Mana kona mulupili.’ nimba
ulu-pulu te sirim kene
kona mulurum.”

Ui-Pulu-Pulu 2:7

nilimú; [akiliinga-pe] penga urum Adam [Pulu Yili-ni kona mululi ulu-pulele sirimele lupa]. Yu ‘Mana-yambuma [mulú-koleana] kona molangi.’ manda nimbá ulu-pulele sirim. ⁴⁶Mulú-koleana kona molomulú ulu-pulele ui kumbi-lepa wendu naa urum. Ma-koleana kona molomulú ulele ui kumbi-lepa wendu urum; mulú-koleana kona molomulú ulele penga wendu urum. ⁴⁷Ui kumbi-lepa mulurum Adam Pulu Yili-ni ma te-ni tepa mimi tirim; aelega urum Adam mulú-koleana yi te urum. ⁴⁸Ui kumbi-lepa mana-yi mulurum Adam-ni mana-yambuma kalupa liilimáliinga enini yunga [kangiele angiliipili] mulurum mele mindi molemele; mulú-koleana mulungí yambuma mulú-koleana [kangiele angiliipili] molemú yili mele mulungí. ⁴⁹Oliu [Krais-nga yambuma] ui mana-yili mulurum mele molemulu mele pe aku-sipuko mulú-koleana yili molemú mele molomulú.

⁵⁰Angmene, na-ni enindu aima sika nimbu siker:
Mana memi pelemú kangiele Pulu Yili yi nuim king molupa nokulemú mulú-koleana manda pupa naa molumba. Méle kolupa purupa kis lelemú

te mélema kolupa kis lelemúma naa lelemú koleana kapula pupa naa molumba. ⁵¹Ekupu ung te ui mo topa pirim te nimbú tekerale aima mimi-siku piliai! Oliu pali naa kolumulú. Oliu mare we molamili [Krais ui kelepa wale tale-sipa yandu ombá.] Akiliinga-pe [uru pelemelé yambuma kene] oliu [kona molomulú yambuma kene] pali sika [kangiele] kilu topa [kangi te-lupa angiliimba]. ⁵²Ulu akili aima walsekale temba. Mulú-masele kamu pora nimbádu bikullele ung nimbá kene ulu akili wendu ombá. Walsekale, kariyapa telemú mele, ulu akili temba. Bikullele ung nimbá kene yambu kulúlima alsuku kului naa kulungíndu lomburuku ola mulungí. Pe oliu [Krais-nga yambu kona molomulúma oliunga kangima] kilu topa kangi te-lupa angiliimba. ⁵³Kangi purupa kis lelemú akili kilu topa, purupa kis naa lemba kangiele aima angiliimba; kangi kolemú akili kilu topa kangi naa kolupa kona molupa mindi pumba kangiele aima angiliimba. [Oliunga mana-kangiele kilu topa kangi te-lupa naa angiliilkanje mulú-koleana pumba kupulanum te aima naa lelka] akiliinga aku-sipa mele temba. ⁵⁴Kanu-kene kangi purupa kis lelemále alsupa kilu topa naa purupa kis lemba kangiele angiliimba, kangi kolemú kanili alsupa kilu topa kona molupa mindi pumba kangiele angiliimba kene [Pulu Yili-nga] bukna molemú ung te molemú mele sika kamu wendu ombá. Ung kanili i-sipa mele:

“[Kululi ulu-pulele yambumanga] ele-túli,
akili-kene Pulu Yili-ni ele tepa kene
kamu topa mania mundurumeliinga
kululi ulu-pulu akili
kamu mania purum.”

Asaya 25:8

nilimú. ⁵⁵[Aku tembaliinga ung te kene wasie bukna molemú, akili i-sipa mele:]

“Kululi ulu-pulele, nu-ni yambuma
toku mania munduni tondulale tena lelemúye?
Kululi ulu-pulele, nu-ni yambuma
‘Mindili nangi.’ niku tollu kupandale
tena lelemúye?”

Osia 13:14

nimba molemú. ⁵⁶Kululieliinga yambuma mindili sipa tolemú kupanda akili ulu-pulu-kísele. [Yambuma-ni ulu-pulu-kis telemeláliinga ‘Kolumulú kene Pulu Yili-ni oliu ‘mindili námili.’ nimbá.’ niku piliiku kene kulungíndu mundu-mong telemele kanili.] Ulu-pulu-kíselenga tondulale [Pulu Yili-nga] ung-mani [Moses-ni yandu] sirimuma-ni silimú. [Ung-manima-ni nimba mele: ‘Ung-manima naa piliiku liiku toku pula tungí kene mindili nungí.’ nilimáliinga piliiku kene yambuma-ni kululi ulele aku-siku piliiku kene mundu-mong telemele kanili.] ⁵⁷Akili sika akiliinga-pe oliunga Auli Yesos Krais-ni oliunga nimba tinjirimeliinga ulu kanumanga tonduluma mania purum, oliu naa

nokupa ulu te kapula naa telemáliinga Pulu Yili-kene “Aima angke.” nikimulu.

⁵⁸ Nanga numanu monjuliu angmene, [Krais-nga yambu kolemelema sika lomburuku ola molku kangi kona te-lupa angiliipili mulungí] akiliinga ‘Sika’ niku piliilimili mele munduku naa kelku, tondulu munduku piliiku mindi molai! Eni ulu buni te wendu ombá kene ‘Mundu-mong tekemulaliinga piliipu molemulu mele mania pupili mundupu kelamili.’ aima naa niangi! Eni Auliele-nga kongun mindili siku telemelale we mania naa pumba, [kongun kanili-ni langi-monguma sika tomba] akiliinga Auliele-nga kongunale mindi munduku naa kelku, tondulu munduku, teku molai.

Kolomong-Auli 16 Poll-ni Yunu Ulu Mare Temba Mele Numanale-ni Piliirim-manga Ung Mare

16:1-4 Jerusalem Krais-nga Yambuma Liiku Tapunjungíndu Ku- Moni Mare Liiku Máku Toku Siku Mundungéliinga Ung Te

16 ¹Eni Pulu Yili-nga yambu [Jerusalem molemelema] enini [liiku tapunjuku] ku-moni singíndu liiku máku tokumelieliinga [ung te niambu:]

Ui na-ni kolea Galesia propinj kolea lupa-lupamanga Krais-nga yambu-talapele máku tolemelemanga “Teai.” nimbu, nimbu sirindu mele eni aku-siku teai. [Na-ni i-sipu nimbu sirindu:] ²Taki-taki kóru tenga-tenga [Juda-yambumanga kóru molemele ena Sambatele pora nimba,] kumbi-lepa kongun-enale wendu ombá kene eni lupa-lupa ui ku-moni liingíma apuruku piliiku kene mare we nosangi. ‘Poll ombáliinga oliu ku-moni liipu nosupu molamili. Yu ombá kene alsupu mare liipu máku naa tamili.’ niku kene ui aku-siku máku toku nosuku molai. ³Kanu-kene na ombaliinga, eni Jerusalem-yambuma ku-moni meku puku singí yi mare makó tungíma na-ni pepá mare topu enini sipu kene “Enini Jerusalem-yambuma singí ku-monima meku pai.” nimbu liipu mundumbu. ⁴Mola ‘Na kepe pumbu.’ nimbu piliindu lem enini na-kene wasie tapú-topu pumulú.

16:5-12 Poll-ni Korin-Yambumandu “ ‘Kanambu Wambu.’ Nimbu Piliiker.” Nimba, Yu Kene Timoti Kene Apollos Kene Lupa-Lupa Korin Pungéliinga Nirim Ung Te

⁵Na kolea Masedonia propinj [yambu molemelema] pupu [kanupu kene] penga eni molemelena ombú. Na aima sika ui Masedonia pumbu. ⁶Eni molemelena [ombu kene] ena mare eni-kene molumbunje. Mola kolea alí tepa popuremi auli-tepa tolemú kaliimbuma pali eni-kene molumbunje, naa piliiker. ‘Penga na kolea marenga pumbu tembu kene na liiku tapunjuku mundu-pangi.’ nimbu eni-kene ena mare molumbu. ⁷‘Na ekupu isili-ui ombu eni-kene ena laye-kolte mindi naa molumbu.’ nimbu piliiker.

‘Auliele-ni [‘Na eni-kene ena pulele molani.’] nim lem aku teambu.’ [nimbu Masedonia ui pumbu.] ⁸⁻⁹ Akiliinga-pe ya kolea-auli Epesas ‘yambu pulele Krais-nga yambuma molangi.’ nimbu liipu tapunjumbu kupulanum te [Pulu Yili-ni] akisinjirimeliinga Epesas [nondupa mundupu kelepu tenga naa pumbu.] [Oliu Juda-yambuma-ni] ‘Pendikos-ena’ [nilimulu] ena kanili ui omba pupili na ya we molumbu. Akiliinga-pe ‘Kongun ili naa ti!’ niku kupulanumele pipi singí tekemele yambu pulele molemele.

¹⁰ [Eni molemelena] Timoti um lem ‘Yu mundu-mong naa pípili.’ niku “Papu okonu. Wasie tapú-topu molamili.” niai. Na Auliele-nga kongunale tepu moliu mele yu aku-sipa telemáliinga eni-kene molumba kene ‘Táka-nimba mulupili.’ niku nokai. ¹¹ [Yu Auliele-nga kongun tinjili yi te molemú] akiliinga eninga yambu mare-ni yu liiku bulu naa sai. Penga eni mundupa kelepa na moliuna alsupa yandu ombándu ‘Yu numanu kaí pípili.’ niku liiku tapunjuku liiku mundai. ‘Yu anginipili mare kene wasie ungí.’ nimbu nokupu moliu.

¹² Oliunga angin Apollos [walsiku piliiringeliinga ekupu ung te pundu topu niambu:]

‘Oliunga anginipilima eni kanungí ungí kene yu-kene wasie tapú-toku pangí.’ nimbu tondulu mundupu niliu. Akiliinga-pe isili-ui yu “Naa pumbu.” nimba molemú. “Penga walse yu-yunu kupulanum te kanupu liipu kene pumbu.” nimba molemú.

16:13-18 Poll-ni Ung Mare Wasie Nirim Ungma

¹³ Eni [‘Ulu te wendu ombá.’ niku] mimi-siku kanuku molai! ‘Krais sika.’ niku piliilimili mele munduku naa kelku tondulu munduku piliiku molai! [‘Buni mare wendu ombá.’ niku] mundu-mong naa teku, numanu tondulu pupili molai! Tondulu munduku molai! ¹⁴ Uluma pali tingíndu [Pulu Yili kene yambuma kene pali] numanu monjuku teai.

¹⁵ [Angmene, eni Korin-yambuma] kolea Akaya propinj [molemele] koleana Krais-nga yambu molemelemanga Stepanas-nga yambuma enini aima kumbi-leku ‘Krais sika.’ niku tondulu munduku piliiring yambuma molemele mele eni piliilimili. Yunga yambuma-ni ‘Pulu Yili-nga yambu kake tília liipu tapunjamili.’ niku aku-siku mindi taki-taki teku molemele. Angmene, na-ni eni tondulu mundupu mawa tepu kene nimbu mele: ¹⁶ Stepanas-nga yambuma kene, yambu kanuma-ni telemele mele aku-siku [Pulu Yili-nga] kongunale mindili siku teku [yambuma liiku tapunjulemele] yambuma kene pali, liiku ai sangi. ¹⁷ Stepanas kene Potunatas kene Akaikas kene enini na mulurunduna uring kene numanu sirindu. Eni [Korin-yambuma] ‘Na kanupu liipu tapunjupu nokamili.’ niku naa olemele akiliinga-pe eninga yi yupuku ima oku ‘eninga’ niku na liiku tapunjuku nukuringeliinga numanu sirindu. ¹⁸ Yi kanuma-ni na kene enini kene wasie ‘Numanu kaí pípili molangi.’ niku tiring. Yi yupuku

kanuma-ni telemele mele aku-siku telemele yambuma kape niku eninga ungma liiku ai siku mimi-siku piliingí kene kapula.

16:19-24 Pepále Topa Pora Simbandu Poll-ni Yunu Pepá Turum Ungma

¹⁹ [Na ya] kolea Esia propinj [moliu] kolea lupa-lupama Krais-nga talapena yambuma-ni “Eni manda molemeleye?” niku, niku mundukumele.

Akwilla kene Prisilla-seleni ‘Eni olsu kene wasie Auliele-nga yambuma molemulu.’ nikulu “Eni aima kapula molemeleye?” nikulu, niku mundukumbiliko. Krais-nga talapena-yambuma elsengla lkuna puku máku tolemele yambuma-ni akuko nikimili.

²⁰ Oliunga anginipili ya [Epesas] molemele yambuma-ni pali “Eni kapula molemeleye?” nikimili.

[Pulu Yili-nga yambuma telemele mele] eni-enini anju-yandu “Manda molemeleye?” niku kanglku kondur kolai.

²¹ Ekupu na-nanu pepá ili topu kene na Poll-ni “Eni kapula molemeleye?” nimbu tokur.

²² Yambu te Auliele numanu naa monjupa ‘Yunga yambale molambu.’ naa nim lem kapula, Pulu Yili-ni yu ‘molupa kis-sipili.’ nipili. Auliele, nu aima yandu uyo!

²³ Auli Yesos-ni eni we kondur kolupa mulupili molangi.

²⁴ Eni kene na kene wasie Krai Yesos-nga yambuma molemuláliinga na-ni eni pali numanu mondokur mele ‘eni piliangi.’ nimbu niker.

[Aku manda niker.]

KORIN AELEPALE

Poll-ni Korin-Yambuma Pepá Penga Aelepale Topa Sirim Bukele

Poll-ni Pepá Topa Sirim Ilinga Ung-Pulu Mare

Ung-pulu tale ilinga buk-gomú 682 kene 759 kene molemú kanui.
‘“Korin Kumbi-Lepale” nilimulu pepále Poll-ni ui topa sipa kene penga kaliimbu mare omba purum kene ya “Korin Aelepale” nilimulu pepá akili kolea-auli Korin muluring Krai-nga yambuma kene Korin lirim kolea Akaya propinj muluring Krai-nga yambuma kene pepá topa sirim.’ niku piliilimili (Korin Aelepale 2:13, 7:5 kanui).

Yi mare-ni Korin-yambumandu gólu toku niku mele: “Pulu Yili-nga ung-sikama ung-bo tonjukumulu. Poll-ni gólu topa nimba kis-silimú. Poll yu Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yi te mólu.” niring-na piliipa kene Poll-ni pepá ili topa sirim. Poll-ni sika walsekale gólu mele turum. “Ombú.” nimba ena te makó turum akiliinga-pe buni mare wendu omba yu pumba tirim kupulanumele pipi sirim kene naa purum. “Gólu tambu.” nimba naa nirim akiliinga-pe ‘Yunga ungele yambuma naa piliangi.’ niring yima-ni yu “Ombú.” nimba kene naa urumeliinga “Yu gólu tuli yili. Yunga ungele naa piliangi.” niring. Akiliinga ung mare Poll-ni nirim mele Korin Aelepale kolomong-auli 1-7 molemú.

Kolomong-auli 8-9selenga sukundu Korin-yambuma kolea Judia distrik Krai-nga yambuma liiku tapunjungíndu ku-moni mare liiku máku toku muluringeliinga Poll yu nondupa omba liimbaliinga “Wela liiku máku toku pora sangi.” nirim.

Penga kelepa kolomong-auli 10-13 sukundu Juda-yi mare gólu toku ung-bo tunjuli yimandu Poll-ni nimba mele: “Na Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yi te sika moliu. Eni molemelena sika ombú. Ombu kene Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba liipa mundurum yili moliáliinga tekú kis-silimele yima sika ung-mura sipu